

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ»**

**Η κοινωνική αναπαράσταση της ένταξης των πολιτών τρίτων χωρών στην
κοινωνία υποδοχής. Πεποιθήσεις της δημόσιας διοίκησης σχετικά με την
επιπολιτισμοποίηση**

Κορομηλά Χρυσούλα

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή
Ξένια Χρυσοχόου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)
Γεράσιμος Προδρομίτης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Αλεξάνδρα Χαντζή, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Χρυσούλα Κορομηλά, 2020

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
Περίληψη.....	5
Εισαγωγή.....	7
Επιπολιτισμοποίηση.....	8
Θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας.....	10
Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων.....	12
Ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.....	14
Ερευνητικά ερωτήματα.....	19
1 ^η Μελέτη.....	19
Μέθοδος.....	20
Αποτελέσματα 1 ^{ης} μελέτης.....	20
Συμπεράσματα 1ης μελέτης.....	31
2 ^η Μελέτη.....	33
Μέθοδος.....	33
Συνεντεύξεις και συμμετέχοντες.....	33
1 ^ο Στάδιο ανάλυσης.....	36
Συμπεράσματα 1ου σταδίου.....	45
2 ^ο Στάδιο ανάλυσης.....	46
Τα όρια της ένταξης και ο ρόλος του κράτους.....	49
Ισχυρό κοσμικό κράτος.....	50
Δημοκρατικό κράτος.....	51
Πατερναλιστικό κράτος.....	51
Το εθνικό κράτος.....	52
Η ελληνική κοινωνία υποδοχής.....	55
Συμπεράσματα.....	58
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	62

Πίνακες

Πίνακας 1. Στατιστικά στοιχεία DHC	18
Πίνακας 2. Στατιστικά στοιχεία DHC	31

Γραφήματα

Διάγραμμα 1. Δενδρόγραμμα τάξεων και λέξεων με τη μεγαλύτερη εμφάνιση ανά τάξη.....	19
Διάγραμμα 2. Ανάλυση αντιστοιχιών τάξεων	27
Διάγραμμα 3. Δενδρόγραμμα τάξεων και λέξεων με τη μεγαλύτερη εμφάνιση ανά τάξη.....	31
Διάγραμμα 4. Ονομασία τάξεων ανά word cloud	40

Περίληψη

Οι πολιτικοκοινωνικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το 2015 σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο στην Ελλάδα επέβαλλαν την αναθεώρηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη πολιτών τρίτων χωρών (ΕΣΕ) που είχε αρχικά εκπονηθεί το 2013. Τα θεσμικά κείμενα των ΕΣΕ 2013 και 2019 περιλαμβάνουν τις γενικές κατευθύνσεις άσκησης της ενταξιακής πολιτικής. Στην πρώτη μελέτη της παρούσας εργασίας διερευνήθηκαν τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ των δύο ΕΣΕ με τη χρήση του εργαλείου IRaMuTeQ. Τα δύο κείμενα αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα της εκμάθησης της γλώσσας για την ένταξη. Η ΕΣΕ 2013 υιοθετούσε ένα ενταξιακό μοντέλο που έτεινε προς την αφομοίωση ενώ η ΕΣΕ 2019 είχε ένα πιο ανθρωπιστικό προφίλ. Στη δεύτερη μελέτη μελετήθηκε η κοινωνική αναπαράσταση της ένταξης στη δημόσια διοίκηση και ειδικά σε εργαζόμενους στους τομείς της μετανάστευσης, της ένταξης και της ιθαγένειας που είχαν διαφορετικό βαθμό εξοικείωσης με τα κείμενα των δύο ΕΣΕ μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό IRAMuTEQ και η ανάλυση λόγου για να καταγραφεί πως λειτουργεί ο λόγος στην κατασκευή της κοινωνικής αναπαράστασης της ένταξης και των πεποιθήσεων για την επιπολιτισμοποίηση. Από την ανάλυση προκύπτει ότι στο πλαίσιο των αμοιβαίων προσαρμογών που συνεπάγεται η διαδικασία της ένταξης, οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ενώ η κοινωνία υποδοχής παρουσιάζεται ως φοβική και μη ανοιχτή στο διαφορετικό.

Λέξεις κλειδιά: επιπολιτισμοποίηση, ένταξη, μετανάστες, κοινωνική ταυτότητα, κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Abstract

The European and national political and economic context, as it was formed after the year 2015, required the update of the National Strategy for the integration of third country nationals (NSI) which was initially developed in 2013. The institutional texts of NSI 2013 and NSI 2019 provide the general framework for the implementation of the integration policy in Greece. The first study analyzed the convergence and divergence points of the two NSI using the specialized software IRAMuTEQ. The importance of being linguistically fluent for the integration procedure is highlighted in both texts. The NSI 2013 endorsed an assimilation model whereas the NSI 2019 had a more humanitarian profile. The second study focused on the social representation of integration held by actors in the public sector who work on migration, integration and citizenship acquisition and who were familiar with the NSIs. Eleven semi-structured interviews with the abovementioned actors were conducted. Additional to the software IRAMuTEQ, discourse analysis techniques were used to study the discourse performativity in the construction of the national representation of integration and the beliefs regarding acculturation. It can be concluded that although integration is considered a two-way process migrants are disadvantaged in the process compared to the receiving society, which is represented as fearful and intolerant to difference.

Keywords: acculturation, integration, migrants, social identity, social representations

Εισαγωγή

Η ραγδαία αύξηση νεοεισερχομένων μεταναστών και προσφύγων στα Κράτη – Μέλη (Κ-Μ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) το 2015 κυρίως ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων στη Συρία και σε άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής και της Ασίας βρήκε απροετοίμαστη την Ευρώπη. Οι χώρες πρώτης υποδοχής κλήθηκαν να διαχειριστούν έναν τεράστιο, χωρίς προηγούμενο, αριθμό μεταναστών για τους οποίους όφειλαν να καλύψουν τις πρώτες βασικές ανάγκες στέγασης και διατροφής, να τους ταυτοποιήσουν και να διεκπεραιώσουν τα αιτήματα παροχής διεθνούς προστασίας για όσους από αυτούς το αιτήθηκαν. Η επαναφορά των συνοριακών ελέγχων στην ΕΕ, ενάντια στα οριζόμενα στη συνθήκη Σένγκεν και τα συγκρουσιακά περιστατικά που διεξήχθησαν ανά την Ευρώπη, από την μία πλευρά διαμαρτυρίες τοπικών κοινωνιών για την παραμονή των μεταναστών και από την άλλη τελετές υποδοχής σε σταθμούς τρένων, έθεσαν υπό αμφισβήτηση την επιλεχθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή πολιτική διαχείρισης της αποκαλούμενης κρίσης, την αναφερόμενη στις συνθήκες αλληλεγγύη μεταξύ των Κ-Μ και τον επικαλούμενο σεβασμό των δικαιωμάτων των πολιτών τρίτων χωρών (Reslow, 2019).

Στο πλαίσιο αυτό και σε μία περίοδο εφαρμογής αυστηρών μέτρων λιτότητας, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα διέλευσης μεταναστών σε χώρα προορισμού. Οι εξελίξεις αυτές κατέστησαν αναγκαία την ανάπτυξη ενός θεσμικού πλαισίου ένταξης των μεταναστών και την εκ βάθρων αναθεώρηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη (ΕΣΕ) που είχε εκπονηθεί το 2013. Η νέα ΕΣΕ (2019) επιδίωκε να ανταποκριθεί στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις και να δώσει το πλαίσιο και τις κατευθυντήριες γραμμές για την υλοποίηση δράσεων και προγραμμάτων ένταξης. Τον Ιούλιο του 2019 οι πολιτικές εξελίξεις μετά τις εθνικές εκλογές συνδέθηκαν με μία αλλαγή στην μεταναστευτική και ενταξιακή πολιτική, η οποία αναμένεται να αφήσει το πολιτικό της στίγμα και στην επερχόμενη «επικαιροποίηση» της ΕΣΕ (2019). Στην εκπόνηση των ΕΣΕ συνέβαλαν από διάφορες θέσεις ευθύνης και σε διαφορετικό βαθμό διάφορα στελέχη και συνεργάτες από τον ευρύτερο τομέα της δημόσιας διοίκησης. Οι απόψεις και οι πεποιθήσεις τους διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τις κοινές κατευθύνσεις και τις οδηγίες της ενωσιακής πολιτικής για την ένταξη πολιτών τρίτων χωρών αλλά και το γενικότερο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο. Στην πρώτη μελέτη της παρούσας εργασίας επιχειρείται να αναδειχθούν οι διαφορετικές πολιτικές, προσεγγίσεις και αρχές μέσα από την

ανάλυση των δύο αυτών θεσμικών κειμένων. Στη δεύτερη μελέτη επιχειρείται να μελετηθεί το περιεχόμενο της κοινωνικής αναπαράστασης της ένταξης των μεταναστών στη δημόσια διοίκηση. Η προσέγγιση που ακολουθείται στηρίζεται στις θεωρίες της επιπολιτισμοποίησης, της κοινωνικής ταυτότητας και των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Επιπολιτισμοποίηση

Η επιπολιτισμοποίηση, σύμφωνα με τους Redfield, Linton και Herkovits (1936) περιλαμβάνει όλα τα φαινόμενα που παράγονται από τη συνεχή και άμεση επαφή ανθρώπινων ομάδων που ανήκουν σε διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα και αφορά τις αλλαγές που επακολουθούν τόσο στην καθεμιά ξεχωριστά όσο και στις δύο ομάδες (Berry, 1997). Η επιπολιτισμοποίηση θεωρήθηκε αρχικά ως μία μονοδιάστατη διαδικασία κατά την οποία η υιοθέτηση του τρόπου ζωής και των αξιών της κοινωνίας υποδοχής συμβαδίζει με την απόρριψη ή εγκατάλειψη του τρόπου ζωής και των αξιών της κοινωνίας καταγωγής (Gordon, 1964). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο Berry ανέπτυξε ένα δισδιάστατο μοντέλο σύμφωνα με το οποίο οι δύο αυτές διαστάσεις είναι ανεξάρτητες και τέμνονται δημιουργώντας τέσσερις κατηγορίες επιπολιτισμοποίησης, την αφομοίωση, όπου υιοθετείται η κουλτούρα της κοινωνίας υποδοχής, η απόσχιση, όπου διατηρείται η κουλτούρα της κοινωνίας καταγωγής, η περιθωριοποίηση όπου απορρίπτονται και οι δύο κουλτούρες και η ένταξη όπου υιοθετούνται στοιχεία και από τις δύο κουλτούρες (Berry, 1997). Από τις παραπάνω κατηγορίες η ένταξη είναι αυτή που έχει τα καλύτερα ψυχολογικά αποτελέσματα σύμφωνα με τον Berry. Μεταγενέστερες έρευνες που προσπάθησαν να εφαρμόσουν το μοντέλο ανέδειξαν κι άλλες υποκατηγορίες των κατηγοριών αυτών ενώ τα ευρήματα τους δεν υποστήριξαν ισχυρά την ύπαρξη της κατηγορίας της περιθωριοποίησης. Αμφισβητήθηκε λοιπόν η εγκυρότητα της διάστασης αυτής καθώς θεωρήθηκε ελάχιστα πιθανό ένα άτομο να αναπτύξει την ταυτότητα του απορρίπτοντας ταυτόχρονα και τα δύο πολιτισμικά περιβάλλοντα, αυτό από το οποίο προέρχεται και αυτό στο οποίο διαμένει (Schwartz et al, 2010). Σημαντικό σημείο της κριτικής του μοντέλου του Berry αποτελεί η συνειδητοποίηση ότι προκειμένου να γίνει κατανοητή η επιπολιτισμοποίηση πρέπει να γίνουν κατανοητές οι συνθήκες στις οποίες συμβαίνει (τα χαρακτηριστικά των μεταναστών, οι ομάδες και οι χώρες από τις οποίες προέρχονται, το κοινωνικο-οικονομικό status και οι πόροι, τα χαρακτηριστικά της χώρας και της τοπικής κοινωνίας υποδοχής, η γνώση της

γλώσσας της χώρας υποδοχής) και να ληφθούν υπόψη ο βαθμός ομοιότητας των πολιτισμών των χωρών προέλευσης και υποδοχής για τον καθορισμό του βαθμού ευκολίας στη διατήρηση του εθνοτικού πολιτισμού και αποδοχής του νέου και ο τύπος των μεταναστών, αυτοί που συνεισφέρουν στην οικονομία ή αυτοί που μοιράζονται τους πόρους (Rudmin, 2003).

Τα επόμενα μοντέλα που αναπτύχθηκαν βασίστηκαν στο δισδιάστατο μοντέλο του Berry και προσπάθησαν να το βελτιώσουν λαμβάνοντας υπόψη διαφορετικές διαστάσεις της πολυπλοκότητας της διαδικασίας της επιπολιτισμοποίησης όπως η επιλεκτική ή σχετική προσαρμογή (Berry & Sam, 1997), το διαδραστικό Μοντέλο Επιπολιτισμοποίησης (Bourhis, Moise, Perreault, Senecal, 1997), το μοντέλο συμφωνίας για την Επιπολιτισμοποίηση (Piontkowski, Rohmann & Florack, 2002), το εκτεταμένο Μοντέλο Σχετικής Επιπολιτισμοποίησης (Navas, García, Sánchez, Rojas, Pumares & Fernández, 2005) και η πολυδιάστατη επιπολιτισμοποίηση (Schwartz, Unger, Zamboanga, Szapocznik, 2010). Οι εισηγητές του διαδραστικού Μοντέλου Επιπολιτισμοποίησης (Bourhis et al, 1997) μελέτησαν την αλληλεπίδραση και το συνταίριασμα των επιλογών και προτιμήσεων επιπολιτισμοποίησης τόσο των μεταναστευτικών πληθυσμών όσο και της κοινωνίας υποδοχής, δίνοντας έμφαση στην τελευταία. Σύμφωνα με τους Ward, C., Fox, S., Wilson, J., Stuart, J., & Kus, L. (2010) στα αποτελέσματα της διαδικασίας της επιπολιτισμοποίησης συμβάλει σε καθοριστικό βαθμό το πλαίσιο στο οποίο αυτή συμβαίνει και συγκεκριμένα το οικογενειακό, το κοινοτικό και το εθνικό περιβάλλον. Ευρωπαϊκές μελέτες δείχνουν ότι οι προτιμήσεις των δύο κοινωνικών δρώντων δεν ταιριάζουν στις περισσότερες περιπτώσεις: οι κοινωνίες υποδοχής προτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς την υιοθέτηση της δικής τους κυρίαρχης κουλτούρας (Ward et al, 2010). Αντίθετα, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας των Arends-Toth & Van de Vijver (2006) με θέμα την επιπολιτισμοποίηση των Τούρκων στην Ολλανδία, οι προτιμήσεις του μεταναστευτικού πληθυσμού φαίνεται να σχετίζονται με το πλαίσιο επιπολιτισμοποίησης και συγκεκριμένα αν αυτό αφορά το δημόσιο ή ιδιωτικό χώρο. Συγκεκριμένα, διαφάνηκε, στον συγκεκριμένο μεταναστευτικό πληθυσμό, ότι προτιμάται η διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς στον ιδιωτικό τομέα και η υιοθέτηση της κουλτούρας της κοινωνίας υποδοχής στο δημόσιο τομέα, όπως είναι ο τομέας της εκπαίδευσης και εργασίας (Arends-Toth & Van de Vijver, 2006). Υιοθετούνται, συνεπώς, διαφορετικές

στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης ανάλογα τον τομέα: η ένταξη για το δημόσιο χώρο και η απόσχιση για τον ιδιωτικό.

Το Εκτεταμένο Μοντέλο Σχετικής Επιπολιτισμοποίησης - Relative Acculturation Extended Model (RAEM) των Navas et al., (2005), εξετάζει συνδυαστικά τις στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης των μεταναστών και του αυτόχθονου πληθυσμού, καθώς η αλληλεπίδραση τους μπορεί να οδηγήσει σε συναίνεση, προβληματική σχέση ή σύγκρουση και λαμβάνει υπόψη τη διαφοροποίηση των διαφόρων ομάδων μεταναστών ανάλογα με την εθνοπολιτισμική τους προέλευση. Επιδιώκει επίσης να διαχωρίσει τις επιπολιτισμικές στάσεις που προτιμούνται από τις δύο ομάδες (ιδανική κατάσταση) και αυτές που τελικά υιοθετούνται (πραγματική κατάσταση) και εξετάζει διάφορα κοινωνικό-πολιτισμικά πεδία στα οποία μπορεί να υιοθετούνται διαφορετικές στρατηγικές και στάσεις. Το μοντέλο RAEM υποστηρίζει ότι ενώ η επιπολιτισμοποίηση επηρεάζει και την πλειονότητα και τη μειονότητα, ο έλεγχος και οι πιέσεις που ασκούνται στον «άλλο», τον μετανάστη, για την προσαρμογή του δεν είναι ισότιμες. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του RAEM οι μετανάστες πιθανά θα υιοθετήσουν στρατηγικές ένταξης ή ακόμη και αφομοίωσης σε τομείς όπως η εργασία αλλά απόσχισης σε τομείς όπως η θρησκεία, οι αρχές, οι αξίες και ο τρόπος σκέψης, η δε επιθυμητή επιλογή τους δεν θα συμβαδίζει πάντα με την στρατηγική που θα υιοθετήσουν τελικά σε ατομικό ή διομαδικό επίπεδο (Navas et al., 2005). Οι επιλογές του μεταναστευτικού πληθυσμού επηρεάζονται επίσης από το εθνοπολιτισμικό υπόβαθρο τους ενώ ο τρόπος που αντιλαμβάνονται οι τοπικές κοινωνίες το μεταναστευτικό πληθυσμό επηρεάζεται από τις προκαταλήψεις της, το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο και την προσλαμβανόμενη πολιτισμική απόσταση. Τέλος, όσο πιο πολύ διαφέρουν οι επιλογές του ντόπιου πληθυσμού από τις αντίστοιχες των μεταναστών, τόσο αυξάνει ο κίνδυνος συγκρούσεων σε ατομικό και διομαδικό επίπεδο (Navas et al., 2005).

Θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας

Με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας επιχειρείται η ερμηνεία της ομαδικής και διομαδικής συμπεριφοράς (Tajfel, 1979). Τα άτομα κατηγοριοποιούν τον εαυτό τους ως μέλη διαφόρων ομάδων και ταυτόχρονα προσδιορίζουν σε ποιες ομάδες θεωρούν ότι ανήκουν (εσωομάδα) και σε ποιες δεν ανήκουν (εξωομάδα). Η διαδικασία αυτοκατηγοριοποίησης και συγκριτικής αξιολόγησης της αξίας διαφόρων εσωομάδων και εξωομάδων είναι συνεχής και έχει ως αποτέλεσμα η κοινωνική

ταυτότητα του κάθε ατόμου να συγκροτείται από την κοινωνική κατηγοριοποίηση, την αξιολόγηση των ομάδων και την αξία που έχει η συμμετοχή στην ομάδα για τον αυτοπροσδιορισμό του.

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας προσδιορίζεται από επτά αρχές οι οποίες συνιστούν μία διαδικασία με χρονικά προσδιορισμένα αλλά και ανατροφοδοτούμενα στάδια. Οι άνθρωποι κατηγοριοποιούν τον εαυτό τους ως μέλη μίας συγκεκριμένης ομάδας. Αυτή η κοινωνική ομάδα είναι περισσότερο ή λιγότερο πρόδηλη ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο. Μόνο όταν υπάρχει προδηλότητα αρχίζουν οι επόμενες ψυχολογικές διαδικασίες. Μέσα από την κοινωνική σύγκριση οι άνθρωποι εκτιμούν τη συνάφεια της πρόδηλης εσωομάδας με σχετικές εξωομάδες. Όταν είναι πρόδηλη η διακριτότητα της ομάδας, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται πιο έντονα τις ενδοομαδικές ομοιότητες και τις εξωομαδικές διαφορές. Αν το αποτέλεσμα της σύγκρισης αυτής είναι θετικό για την εσωομάδα, τότε προκύπτει θετική διακριτότητα. (Trepte & Loy, 2017). Η κοινωνική ταυτότητα μέσα από το συνδυασμό της αυτοκατηγοριοποίησης και των συγκρίσεων επηρεάζει με τη σειρά της την αυτοεκτίμηση. Η κοινωνική ταυτότητα μπορεί να έχει συνέπειες στην ατομική κινητικότητα, την κοινωνική δημιουργικότητα, τον κοινωνικό ανταγωνισμό και τα στερεότυπα (Trepte, & Loy, 2017). Σύμφωνα λοιπόν με τους δημιουργούς της θεωρίας, Tajfel και Turner η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί το κομμάτι της αυτό-αντίληψης το οποίο καθορίζεται από τις κοινωνικές κατηγορίες (Hornsey, 2008). Η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη καθώς τα άτομα και οι ομάδες στην οποίες ανήκουν αλληλεπιδρούν, τα άτομα επηρεάζονται και διαμορφώνονται από τις ομαδικές νόρμες αλλά και οι ομαδικές νόρμες συζητούνται και αμφισβητούνται από τα άτομα (Hornsey, 2008).

Οι κατηγορίες μορφοποιούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να μεγιστοποιούνται οι ενδοομαδικές ομοιότητες και οι εξωομαδικές διαφορές. Αυτή τη διαδικασία είναι δυναμική, διαφοροποιείται ανάλογα με το πλαίσιο και πάντοτε προσδιορίζεται ανάλογα με αυτόν που την αντιλαμβάνεται. Η κατηγοριοποίηση αποτελεί μία διαδικασία συνδυασμού της προσβασιμότητας και του βαθμού προσαρμογής, το βαθμό που οι κατηγορίες θεωρούνται ότι ανταποκρίνονται στην κοινωνική πραγματικότητα. Τα άτομα μπορεί να αντιλαμβάνονται τον υψηλό βαθμό προσαρμογής αν η διακριτότητα των κατηγοριών αυξάνει τις προσλαμβανόμενες διακατηγορικές διαφορές και μειώνει τις εσωκατηγορικές διαφορές (comparative fit). Μια κατηγοριοποίηση είναι πιο πιθανό να έχει υψηλό βαθμό προσαρμογής αν η

κοινωνική συμπεριφορά και η συμμετοχή στην ομάδα συμβαδίζουν με τις στερεοτυπικές προσδοκίες (normative fit) (Turner, 1975, Turner & Reynolds, 2011).

Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν ένα εργαλείο για την κατανόηση και τον μετασχηματισμό αφηρημένων εννοιών σε συγκεκριμένες εικόνες και τη σύνδεση τους με την προϋπάρχουσα γνώση. Η επεξεργασία και η παραγωγή των εννοιών γίνεται συλλογικά, δημιουργώντας ένα κοινό τόπο για μία κοινωνική ομάδα. Ο Serge Moscovici, που ανέπτυξε τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων, σε συνέχεια των συλλογικών αναπαραστάσεων του Durkheim (1898), μελέτησε με ποιες διεργασίες η επιστημονική γνώση για τη ψυχανάλυση μετατρέπεται σε κοινή λογική. Όρισε τις διεργασίες αυτές ως αντικειμενοποίηση, που αφορά στο μετασχηματισμό αφηρημένων εννοιών σε συγκεκριμένες εικόνες και αγκίστρωση, που αφορά στην ταξινόμηση της νέας γνώσης στο υπάρχον γνωστικό πλαίσιο. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μας επιτρέπουν να ιδιοποιηθούμε και να ανασυνθέσουμε τον εξωτερικό κόσμο, να τον επεξεργαστούμε και κατ' ακολουθία να του αλλάξουμε την υφή. Συνθέτουν μία «οντότητα», «μία ψυχολογική οργάνωση, μια μορφή γνώσης που ανήκει στην κοινωνία μας και που δεν μπορεί να αναχθεί σε καμία άλλη» (Moscovici, 1999, σ. 48). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις οργανώνουν τις κοινωνικές σχέσεις παρέχοντας μία κανονιστική γνώση αναφοράς, η οποία μπορεί να είναι αξίες, ιδεολογίες ή ταυτότητες (Staerklé, 2011).

Καθώς είναι άμεσα συνδεδεμένες με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο αναπαράγονται, διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνική τάξη, την κουλτούρα ή την ομάδα, δημιουργώντας τόσες αναπαραστάσεις όσες είναι και οι ομάδες. Κάθε κοινωνική αναπαράσταση δομείται από την στάση, την πληροφορία και την εικόνα, συστατικά στοιχεία τα οποία διαφέρουν ανάλογα με την ομάδα αναφοράς (Moscovici, 1999). Διαμορφώνοντας συμπεριφορές, η κοινωνική αναπαράσταση διαφέρει από τη λειτουργία της επιστήμης ή της ιδεολογίας, γιατί σύμφωνα με τον Moscovici (1999) «ανταποκρίνεται στην ανάγκη να δημιουργηθούν συμπεριφορές ή ενοράσεις κοινωνικά προσαρμοσμένες στη μορφή γνώσεων της πραγματικότητας» (σ. 81). Εν κατακλείδι ο λόγος ύπαρξης των κοινωνικών αναπαραστάσεων είναι η σταθεροποίηση της εσωτερικής δομής μίας ομάδας, η ενεργοποίησή της, η επικοινωνία και η εγκαθίδρυση σχέσεων με τον άλλον (Moscovici, 1999).

Η παρούσα εργασία επιδιώκει στην πρώτη μελέτη να ερευνήσει πως εξελίσσεται το περιεχόμενο της έννοιας της ένταξης στα δύο θεσμικά κείμενα Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, 2013 και 2019, οι οποίες διαφοροποιούνται κυρίως ως προς την πολιτική διακυβέρνηση της χώρας, την ευρωπαϊκή μεταναστευτική και ενταξιακή πολιτική και τα χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού. Η ένταξη αποτελεί, όπως προαναφέρθηκε, μία από τις διαστάσεις της επιπολιτισμοποίησης. Οι ΕΣΕ παρέχοντας το πολιτικό πλαίσιο και τις κατευθύνσεις εφαρμογής της ενταξιακής πολιτικής οριοθετούν την ένταξη. Επιδιώκουν να ορίσουν από την πλευρά του κράτους σε ποιο βαθμό οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί μπορούν να διατηρούν την πολιτισμική τους ταυτότητα και σε ποιο βαθμό να προσαρμοστούν στον πολιτισμό της κοινωνίας υποδοχής. Ταυτόχρονα, δίνουν κατευθύνσεις για την υποστήριξη της ένταξης του μεταναστευτικού πληθυσμού σε τομείς, όπως είναι η εκπαίδευση και η αγορά εργασίας. Οι πολιτικές ένταξης βρίσκονται σε μία σχέση αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης με τις πεποιθήσεις της κοινωνίας υποδοχής σε σχέση με την επιπολιτισμοποίηση, καθώς αυτές καθορίζουν το καθολικό ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο διαπλάθονται οι πολιτικές (Χρυσόχοου, 2011). Μέσα από την ανάλυση των κειμένων αναμένεται να αναδειχθεί η επιδιωκόμενη πολιτική ένταξης, δηλαδή η διάσταση της επιπολιτισμοποίησης και το περιεχόμενο το οποίο της αποδίδεται καθώς και η εξέλιξη της από το 2013 στο 2019.

Στη δεύτερη μελέτη επιδιώκεται να καταγραφεί η εικόνα για την ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία που έχει μία ομάδα εργαζομένων με αντικείμενο εργασίας την μετανάστευση, την ένταξη και την ιθαγένεια. Η συγκεκριμένη ομάδα δημοσίων υπαλλήλων φέρει, μεταξύ των άλλων υπαγωγών της, την κοινωνική ταυτότητα του εργαζόμενου με το συγκεκριμένο αντικείμενο εργασίας και την κοινωνική ταυτότητα του μέλους της υπερκείμενης ομάδας της ελληνικής κοινωνίας. Οι ταυτότητες αυτές αποτελούν επίσης, ιδιότυπες μορφές κοινωνικών αναπαραστάσεων (Chryssochoou, 2003) και πιθανή ασυμβατότητα τους μπορεί να οδηγήσει στον αποκλεισμό από μία από αυτές (Χρυσόχοου, 2011). Η μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης της δημόσιας διοίκησης για την ένταξη σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για την ελληνική κοινωνία και το μεταναστευτικό πληθυσμό στην Ελλάδα και τις αλληλεπιδράσεις αυτών, καθώς και την εικόνα που

έχει η ομάδα για τις κοινωνικές της ταυτότητες, όπως έχουν διαμορφωθεί και εξελίσσονται στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο.

Δεδομένου ότι το γενικό κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αλληλεπιδρούν οι κοινωνικοί δρώντες καθορίζει τόσο την επιπολιτισμοποίηση (Χρυσόχου, 2011) όσο και τη διαμόρφωση της κοινωνικής γνώσης είναι αναγκαία η κατανόηση των χαρακτηριστικών του κοινωνικού πλαισίου και των αλλαγών στην κοινωνική γνώση που συνεπάγεται κάθε αλλαγή σ' αυτό (Jonchelovitch, 2001).

Ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο

Συγκεκριμένα, για την ΕΣΕ 2013 η αναπαράσταση της ένταξης στη δημόσια διοίκηση διαμορφώνεται υπό μία συντηρητική διακυβέρνηση και πριν τη ραγδαία αύξηση των προσφυγικών πληθυσμών στη χώρα το 2015, το επακόλουθο κλείσιμο συνόρων και την αλλαγή της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής. Την περίοδο αυτή παρά την οικονομική κρίση η Ελλάδα παρέμενε μία χώρα υποδοχής μεταναστών. Πάνω από το 50% του μεταναστευτικού πληθυσμού προερχόταν από μία μόνο χώρα, την Αλβανία και ακολουθούσε ο πληθυσμός που προερχόταν από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και της πρώην ΕΣΣΔ και σε πολύ μικρότερα ποσοστά ο πληθυσμός από την Ασία, την Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Παρά το γεγονός ότι η θεσμικοί πολιτικοί δρώντες στην Ελλάδα δείχνουν μία τάση να προτιμούν το διαπολιτισμικό διάλογο και την ένταξη ατόμων, όχι κοινοτήτων στην ελληνική κοινωνία, στην πράξη οι αλλαγές στην εκπαιδευτική πολιτική, στην πολιτική μη διακρίσεων ή τη συμμετοχική δημοκρατία είναι περιορισμένες (Triandafyllidou & Kokkali, 2010). Το 2019, έτος δημοσίευσης της δεύτερης ΕΣΕ η προοδευτική διακυβέρνηση της χώρας έχει βελτιώσει την εθνική μεταναστευτική πολιτική αλλά βρίσκεται αντιμέτωπη με την αύξηση και την αλλαγή της σύνθεσης των μεταναστευτικών πληθυσμών και το κλείσιμο των ευρωπαϊκών συνόρων.

Στο πολωμένο πολιτικό περιβάλλον και σε κοινωνίες στις οποίες έχουν επιβληθεί σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αυστηρά μέτρα λιτότητας την τελευταία δεκαετία, η συζήτηση για την ένταξη του μεταναστευτικού πληθυσμού μπορεί να εξελιχθεί σε ιδιαιτέρως διχαστική καθώς κυριαρχούν αντικρουόμενες απόψεις και συμφέροντα. Οι αριθμοί από μόνοι τους δεν μπορούν να δικαιολογήσουν το γεγονός ότι το μεταναστευτικό έχει καταστεί μέγιστο ευρωπαϊκό ζήτημα. Το έτος 2019 διέμεναν στην Ευρώπη 82 εκατομμύρια μεταναστών, αποτελώντας το 11% του συνολικού πληθυσμού της. Από αυτούς 25 εκατομμύρια είχαν μετακινηθεί στην

Ευρώπη κατά την περίοδο 2000-2019. Παρά τη σημαντική αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού την τελευταία δεκαετία, η Ευρώπη παρουσιάζει το μικρότερο σε σχέση με άλλες περιοχές ποσοστό πληθυσμιακής αλλαγής το οποίο εκτιμάται λίγο πάνω από 1%, γεγονός που οφείλεται κυρίως στη μείωση των γεννήσεων (IOM, 2019).

Στην Ελλάδα ο νόμιμος μεταναστευτικός πληθυσμός ήταν 546.931 το Δεκέμβριο 2019¹ (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου) και σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπηρεσίας Ασύλου² (Νοέμβριος 2019) από το 2013 μέχρι το Νοέμβριο 2019 είχαν κατατεθεί 272.939 αιτήσεις ασύλου από τις οποίες το 46,7% είχε κριθεί θετικά σε πρώτο βαθμό, με τη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας ή επικουρικής. Η καθαρή μετανάστευση έχει εκτιμηθεί σε 16.440 άτομα που αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ 119.489 εισερχομένων και 103.049 εξερχομένων μεταναστών (συμπεριλαμβανομένων των ατόμων που βρίσκονται στην Ελλάδα την 1.1.2019 λόγω προσφυγικής κρίσης) βάσει των αποτελεσμάτων αναθεώρησης του πληθυσμού της χώρας, των ετήσιων στοιχείων φυσικής κίνησης πληθυσμού του έτους 2018 και τις εκτιμήσεις των ετήσιων μεταναστευτικών ροών 2018³. (Ελληνική Στατιστική Αρχή).

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι η μετανάστευση τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο θα μπορούσε να συμβάλλει θετικά στην ανάπτυξη μίας ευρύτερης περιοχής ή χώρας που πλήττεται από την υπογεννητικότητα και την απώλεια εργατικού δυναμικού λόγω μετανάστευσης. Όμως η Ευρώπη διανύει μία εποχή αμφισβήτησης της πολυπολιτισμικότητας και προσανατολισμού προς την πολιτισμική ομοιομορφία όπως εκφράζεται με τη γνώση της γλώσσας και των κοινωνικό-πολιτικών συνθηκών έκαστης χώρας διαμονής (Rea et al, 2011). Η αναπαράσταση του ξένου δεν προσδιορίζεται μόνο από τη θέση του στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ιεραρχία, αλλά εξετάζεται και η πολιτισμική και εθνική του ταυτότητα (Rea et al, 2011). Η συνοριακή πολιτική και η πολιτική ελέγχου της

¹<http://www.immigration.gov.gr/miniaia-statistika-stoixeia>

²http://asylo.gov.gr/?page_id=143

³<https://www.statistics.gr/el/statistics?>

[p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_in=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=396239&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el](https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_in=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=396239&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el)

κίνησης των πληθυσμών αποτελούν έναν τρόπο να δημιουργηθούν κατηγορίες ανθρώπων, σύμφωνα με τις οποίες κάποιοι χαρακτηρίζονται ως «ανεπιθύμητοι» ή δυνητικά επικίνδυνοι και για το λόγο αυτό μπλοκάρονται ενώ κάποιοι άλλοι ως επιθυμητοί (Bigo et al, 2011). Σύμφωνα με τον Ranciere (2010) τα Κ-Μ ενδεδυμένα με ένα μανδύα ορθολογισμού διατείνονται ότι νομοθετούν για να αντιμετωπίσουν τα «λαϊκά» πάθη της άκρας δεξιάς ενώ στην ουσία καλύπτουν τις ρατσιστικές κρατικές πολιτικές με ένα πιστοποιητικό αντιρατσισμού. Με την πολιτική αυτή, που βασίζεται σε ένα νοητικό κατασκεύασμα, νομιμοποιείται η άσκηση κρατικής βίας και η εγκαθίδρυση ενός αστυνομικού κράτους, το οποίο από τη φύση του, έχει σαν στόχο να κατασκευάζει και να ελέγχει ταυτότητες, χώρους και κινήσεις και να αντιπαλεύει σε μόνιμη βάση κάθε υπέρβαση του αριθμού των ταυτοτήτων του (Ranciere, 2010). Ο ρατσισμός κατά των μεταναστών είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της εμμονής για τον έλεγχο της μετανάστευσης και ένας βασικός παράγοντας στην παραγωγή μίας λογικής που εμμένει στην ασφάλεια, η οποία με τη σειρά της προκαλεί νέους φόβους σχετικούς με τους μετανάστες, ανασφάλειες και ηθικούς πανικούς. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι οι μεταναστευτικές πολιτικές περιλαμβάνουν μία κρυφή ατζέντα. Όταν αξιολογούνται ως προς την αποτελεσματικότητά τους, θεωρούνται ως αναποτελεσματικές σύμφωνα με τους Czaika και de Haes (2013) λόγω τριών ανακολουθιών: το χάσμα λόγου (το χάσμα μεταξύ του δημόσιου λόγου και της πολιτικής όπως περιγράφεται στα θεσμικά κείμενα), το χάσμα εφαρμογής (το χάσμα μεταξύ των επίσημων μεταναστευτικών πολιτικών και της εφαρμογής τους στην πράξη) και το χάσμα αποτελεσματικότητας (το χάσμα μεταξύ των στόχων της μεταναστευτικής πολιτικής και την πραγματική επίδραση τους στον μεταναστευτικό πληθυσμό) (Reslow, 2019). Ταυτόχρονα, τόσο η εξωτερική όσο και η εσωτερική ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική μπορεί να έχουν απρόβλεπτες συνέπειες για την ΕΕ και τα Κ-Μ, όπως έχει γίνει ιδιαίτερος πρόδηλο στην περίπτωση της συμφωνίας με την Τουρκία (Reslow, 2019).

Οι πολιτικές ένταξης μεταναστών βασίζονται σε διάφορους ξεχωριστούς τομείς πολιτικής, οι στόχοι των οποίων είναι πιθανό σε πολλές περιπτώσεις να είναι ανταγωνιστικοί μεταξύ τους. Σε αντίθεση με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική όπου έχουν θεσπιστεί κοινοί κανόνες δικαίου, η ενταξιακή πολιτική σχεδιάζεται και εφαρμόζεται σε κάθε Κ-Μ σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητές του και τις κατευθύνσεις που έχουν δοθεί από την ΕΕ μέσα από θεσμικά κείμενα, όπως το Κοινό Πρόγραμμα

για την Ένταξη (2005) που περιλαμβάνει τις Κοινές Βασικές Αρχές για την Πολιτική Ένταξης των Μεταναστών, η Διακήρυξη της Ευρωπαϊκής Υπουργικής Διάσκεψης της Σαραγόσα για την Ένταξη (2010), το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης (2009) και το Σχέδιο Δράσης για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών (2016).

Στα κείμενα αυτά η ένταξη ορίζεται ως μία δυναμική αμφίδρομη διαδικασία προσαρμογής κατά την οποία οι πολίτες τρίτων χωρών καλούνται να αποδεχτούν τις βασικές αξίες της ΕΕ, να μάθουν τη γλώσσα της χώρας διαμονής κ.α. και οι κοινωνίες υποδοχής να τους προσφέρουν ουσιαστικές ευκαιρίες να συμμετέχουν στην οικονομία και την κοινωνία στην οποία διαμένουν. Η αποτελεσματική ένταξη θεωρείται επίσης ως μία μακρόχρονη διαδικασία η οποία διατρέχει πολλούς τομείς πολιτικής, όπως η εκπαίδευση, η αγορά εργασίας, η επιχειρηματικότητα, ο πολιτισμός και η οποία στοχεύει στη διασφάλιση ενός συνεκτικού συστήματος το οποίο διευκολύνει τη συμμετοχή και την ενδυνάμωση τόσο των πολιτών τρίτων χωρών όσο και των κοινωνιών υποδοχής. Παρά τις προσπάθειες που γίνονται, στο κείμενο του Σχεδίου δράσης για την ένταξη (2016) αναγνωρίζεται ότι οι πολίτες τρίτων χωρών στην ΕΕ «τα πάνε» χειρότερα κρινόμενοι με όρους αποτελέσματος στους τομείς της αγοράς εργασίας, της εκπαίδευσης και της ενσωμάτωσης από τους ευρωπαίους πολίτες, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat και τους δείκτες του ΟΟΣΑ (European Commission, 2016).

Για τη μεγάλη πλειονότητα του ανειδίκευτου μεταναστευτικού πληθυσμού, όχι των ελίτ αλλά αυτών που ζουν στην αβεβαιότητα, η ένταξη δεν εκλαμβάνεται ως μία αμφίδρομη διαδικασία αλλά έτσι όπως εφαρμόζεται: σαν μέτρα και καταστάσεις που αποκλείουν, περιθωριοποιούν και υποβαθμίζουν τους μετανάστες. Παρά τους στόχους περί ένταξης στην αγορά εργασίας, υπάρχουν διαρθρωτικές δυνάμεις, όπως η κατάτμηση της αγοράς εργασίας, μοντέλα διακρίσεων, γεωγραφική συγκέντρωση, υψηλά ποσοστά ανεργίας, υποβάθμιση των επαγγελματικών προσόντων, οι οποίες διαιωνίζουν την αβεβαιότητα των μεταναστών. Λόγω του πολιτικού πραγματισμού τα μέτρα ένταξης αδυνατούν να φτάσουν στην πιο ευάλωτοι από όλες τις ομάδες του μεταναστευτικού πληθυσμού, τους παράτυπους μετανάστες. Στην Ευρώπη της οικονομικής κρίσης έχει πλέον γίνει κανόνας η άποψη ότι συγκεκριμένοι «τύποι» μεταναστών είναι εγγενώς ανίκανοι να προσαρμοστούν στα δυτικά πρότυπα (Trimikliniotis, 2014).

Η υιοθέτηση ή μη των δυτικών προτύπων ή των βασικών αρχών της ΕΕ φαίνεται ότι αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τις δύο ομάδες: αυτή των «κοινωνιών υποδοχής» και την ομάδα των «πολιτών τρίτων χωρών». Για τους Ευρωπαίους πολίτες η υιοθέτηση θεωρείται αυτονόητη ενώ για τους «πολίτες τρίτων χωρών» προαπαιτούμενο, προκειμένου να τους δοθεί η δυνατότητα να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες με αξιοπρέπεια και να είναι δικαιούχοι των βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων, στο σεβασμό των οποίων έχει στηριχθεί το οικοδόμημα της ΕΕ. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, οι Ευρωπαίοι πολίτες ως μέλη της ευρύτερης φαντασιακής ευρωπαϊκής κοινότητας αυτοκατηγοριοποιούνται ως φορείς αξιών, οι οποίες υποδηλώνονται ως ανώτερες σε σχέση με τις αξίες τις οποίες φέρουν οι πολίτες τρίτων χωρών. Θεωρώντας ως δεδομένο, ότι οι «βασικές αξίες» αποτελούν το κύριο χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής ταυτότητας που την διαφοροποιεί από την ταυτότητα της ομάδας των πολιτών τρίτων χωρών, τότε η προστασία των αξιών αυτών, αποτελεί προστασία της ταυτότητας των ευρωπαϊκών κοινωνιών και η ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών⁴ στις κοινωνίες αυτές με ισότιμους όρους φαίνεται ως μία διαδικασία με πολλά εμπόδια.

Η δε επιδιωκόμενη ευρωπαϊκή ταυτότητα (Doise, 2009) δεν διαφαίνεται να αφορά την υπαγωγή σε μία πολιτική ολότητα η οποία χαρακτηρίζεται από οικουμενικές αξίες και η οποία ελαχιστοποιεί τον ρόλο των εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων της. Σύμφωνα τα συμπεράσματα της έρευνας των Licata και Klein (2002) διαφαίνεται το εξής παράδοξο: όσοι παρουσιάζουν ισχυρή ταύτιση με την ευρωπαϊκή ταυτότητα συσχετίζουν την Ευρώπη με ανθρωπιστικές αξίες, τις οποίες όμως στη συνέχεια προδίδουν με την επίδειξη ξενοφοβικών στάσεων.

Το ευρωπαϊκό πλαίσιο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την εθνική πολιτική ένταξης, όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τα δύο θεσμικά κείμενα των ΕΣΕ 2013 και 2019. Η κοινωνική αναπαράσταση για την ένταξη από την πλευρά της δημόσιας διοίκησης και οι πεποιθήσεις σχετικά με την επιπολιτισμοποίηση διαμορφώνονται και εξελίσσονται μέσα στο πλαίσιο αυτό.

⁴ Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται ο όρος μετανάστης/άστρια ή μεταναστευτικός πληθυσμός για να περιγράψει κάθε άτομο που μετακινείται σε μία χώρα διαφορετική από την χώρα της καταγωγής του προκειμένου να διαμείνει μόνιμα σ' αυτήν ανεξαρτήτως του καθεστώτος προστασίας του (δικαιούχοι ή αιτούντες διεθνή ή επικουρική προστασία) ακολουθώντας τη συλλογιστική του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης περί μίας συμπεριληπτικής προσέγγισης (IOM, 2017).

Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να δώσει απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

Πως διαμορφώνονται οι βασικές κατευθύνσεις των ΕΣΕ 2013 και 2019, σε ποια σημεία συγκλίνουν και σε ποια αποκλίνουν, ποιο το περιεχόμενο της αναπαράστασης της ένταξης των μεταναστών στα κείμενα της Δημόσιας Διοίκησης;

Ποιο το περιεχόμενο της κοινωνικής αναπαράστασης ένταξης των μεταναστών για τα στελέχη που εργάστηκαν ή εργάζονται σε θεματικές όπως η ένταξη, η μετανάστευση ή η ιθαγένεια, ποια είναι τα κοινά σημεία και ποιες οι διαφορές με βάση το ρόλο που είχαν στην εκπόνηση των ΕΣΕ 2013 και 2019;

Για την απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα εκπονήθηκαν δύο μελέτες.

1^η Μελέτη

Στην πρώτη μελέτη εξετάζεται το περιεχόμενο και η δομή των ΕΣΕ που δημοσιεύθηκαν το 2013 και το 2019. Η πρώτη ΕΣΕ εκδόθηκε προκειμένου να υπάρξει συνάφεια του εθνικού πλαισίου με τους στρατηγικούς στόχους του ευρωπαϊκού ταμείου, αποτέλεσε εν ολίγοις αίτημα της ευρωπαϊκής επιτροπής να έχουν όλα τα κράτη μέλη τη δική τους εθνική στρατηγική. Η συγγραφή της νέας ΕΣΕ ξεκίνησε το 2016 και τέθηκε σε ανοιχτή διαβούλευση αρχές του 2019, σε συνέχεια διαβούλευσης εντός της δημόσιας διοίκησης και των επακόλουθων τροποποιήσεων της. Η νέα ΕΣΕ κλήθηκε, ως πόνημα της νέας προοδευτικής κυβέρνησης, να αναθεωρήσει την στρατηγική ένταξης με βάση τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν με τη αύξηση των μεταναστευτικών ροών από το 2015 και μετά αλλά και τις επιπτώσεις της συνεχιζόμενης οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα. Και τα δύο θεσμικά κείμενα οφείλουν να ακολουθούν στις 11 βασικές αρχές ένταξης, όπως ορίστηκαν από την Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2004. Στο κείμενο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου χρησιμοποιείται ο όρος ενσωμάτωση η οποία ορίζεται ως «μια δυναμική, μακροχρόνια, και συνεχής, αμφίδρομη διαδικασία αμοιβαίας προσαρμογής». Οι 11 βασικές αρχές που οφείλουν να τηρούνται κατά την ενσωμάτωση από τους δύο κοινωνικούς δρώντες (μεταναστευτικός πληθυσμός και κοινωνία υποδοχής) είναι: ο σεβασμός των αξιών της ΕΕ, η πρόσβαση στην απασχόληση και την εκπαίδευση, η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες υπό τους ίδιους όρους με τους πολίτες της ΕΕ, η γνώση της γλώσσας, της ιστορίας και των θεσμών της χώρας υποδοχής, οι επαφές με πολίτες της ΕΕ, η συμμετοχή στη δημοκρατική διαδικασία, η προστασία της πολιτισμικής ταυτότητας και της θρησκευτικής λατρείας, η ενσωμάτω-

ση των πολιτικών ένταξης στις υπόλοιπες πολιτικές, η παρακολούθηση και αξιολόγηση των πολιτικών και κυρίως το γεγονός ότι πρόκειται για μία δυναμική και αμφίδρομη διαδικασία. Τα κείμενα και των δύο ΕΣΕ διαχωρίζονται σε δύο μέρη: το πρώτο μέρος που αφορά στις κατευθύνσεις της πολιτικής ένταξης και το δεύτερο μέρος το οποίο αφορά τους άξονες και τα μέτρα άσκησης πολιτικής.

Μέθοδος

Για την ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό ανοιχτού κώδικα Interface de R pour les Analyses Multidimensionnelles de Textes et de Questionnaires, version 0.7 alpha 2 (IRaMuTeQ) το οποίο αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τη πολυδιάστατη ανάλυση κειμένων. Αποτελεί ένα εργαλείο για να αναδειχθεί η εννοιολογική επικέντρωση των κειμένων των δύο ΕΣΕ. Τα κείμενα των δύο ΕΣΕ εισήχθησαν ως ενιαίο κείμενο (corpus) και χρησιμοποιήθηκε μία μεταβλητή που αντιστοιχούσε στο έτος έκδοσης της ΕΣΕ. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η ιεραρχική ταξινόμηση του υλικού (Descending Hierarchical Classification, εφεξής DHC) του Reinert. Σημειώνεται ότι το λογισμικό αυτό αποτελεί ένα εργαλείο για την υποστήριξη της ανάλυσης λόγου, δεν εξάγει αποτελέσματα και δεν δίνει ερμηνείες (Ramos, do Rosário Lima, Amaral-Rosa, 2019). Οι διαδικασίες αυτές εκτελούνται από τον ερευνητή κατά την ανάλυση των κειμένων όπου εντοπίζεται η υψηλότερη συνεμφάνιση συγκεκριμένων λέξεων. Δίνει όμως τη δυνατότητα να συνδυαστούν αποτελεσματικά ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι για την ανάλυση κειμένων.

Αποτελέσματα 1^{ης} μελέτης

Το υλικό χωρίστηκε σε 1545 τμήματα κειμένου τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν σε 5 τάξεις με ποσοστό κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένου 84,27%. Το κατώφλι αξιοπιστίας ήταν 80%.

Πίνακας 1 Στατιστικά στοιχεία DHC

Ημερομηνία και ώρα ανάλυσης :Tue Jun 25 21:35:07 2019

Αριθμός κειμένων/Number of texts: 2

Αριθμός τμημάτων κειμένων/Number of text segments: 1545

Αριθμός μορφών/Number of forms: 7366

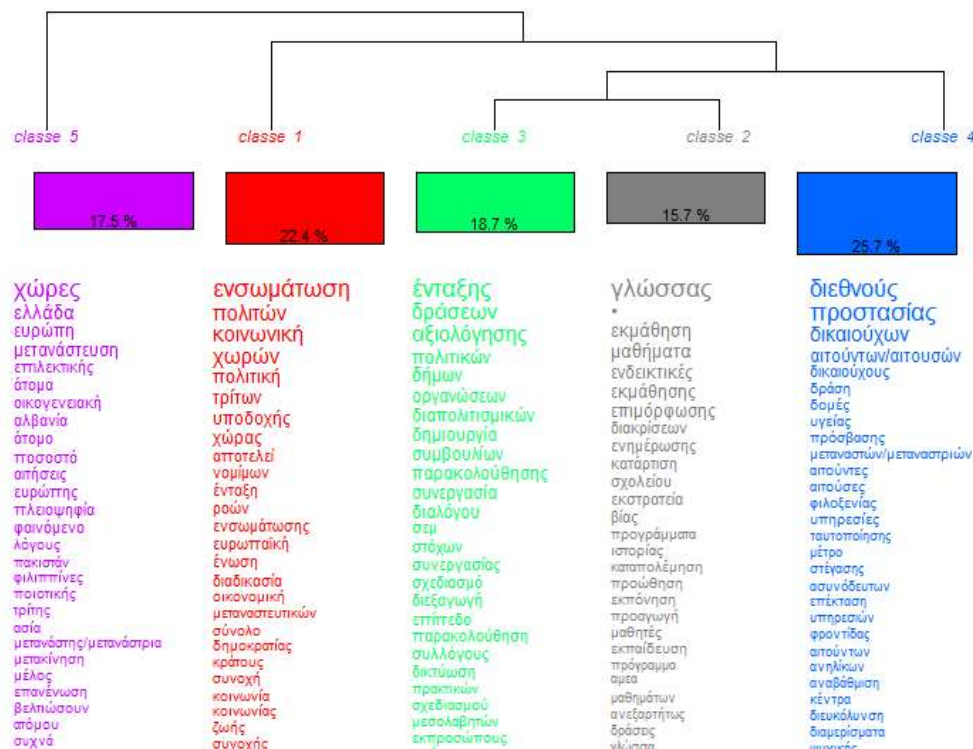
Αριθμός περιστατικών εμφάνισης/Number of occurrences: 54472

Αριθμός Λημμάτων: Number of lemmas: 7366

Αριθμός ενεργών μορφών/Number of active forms: 6934

Αριθμός τάξεων/Number of clusters: 5

Στο διάγραμμα 1 απεικονίζονται τα αποτελέσματα της DHC. Όπως φαίνεται το σώμα του κειμένου διαχωρίστηκε αρχικά σε δύο τμήματα τα οποία χωρίζονται σε 5 τάξεις. Το ένα τμήμα αποτελείται από την τάξη 5 και το δεύτερο τμήμα από τις λοιπές τάξεις. Το δεύτερο τμήμα ακολούθως διαχωρίζεται δύο μέρη, από τα οποία το ένα αποτελεί την τάξη 1 και το άλλο μέρος τις τάξεις 2 και 3 και 4, οι οποίες στο τελευταίο επίπεδο διαχωρίζονται στη συστάδα των τάξεων 3 και 2 από τη μία πλευρά και στην άλλη πλευρά την τάξη 4.

Διάγραμμα 1: Δενδρόγραμμα τάξεων και λέξεων με τη μεγαλύτερη εμφάνιση ανά τάξη

Η πρώτη τάξη αποτελείται από το 22,4 % των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *ενσωμάτωση, πολιτών, κοινωνική, πολιτική, νομίμων, διαδικασία, νομίμων*. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα αποσπάσματα κειμένου αυτής της τάξης προέρχονται από το κείμενο της ΕΣΕ 2013. Η ΕΣΕ 2013 στα εισαγωγικά της κυρίως κεφάλαια τα οποία εμπεριέχουν την πολιτική και τη στρατηγική της διαδικασίας της ένταξης έθετε ως επιδιωκόμενο σκοπό της τη δομική ενσωμάτωση την οποία προσδιόριζε ως εξής:

Απόσπασμα 1

η δομική ενσωμάτωση χαρακτηρίζεται από την θετικότητα της στάσης του μετανάστη έναντι της κοινωνίας της χώρας υποδοχής η οποία αποδεικνύεται με την ενεργή επίδειξη της βούλησής του να προσαρμοστεί στο κυρίαρχο πολιτικό και πολιτιστικό πλαίσιο (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 2

με τον όρο κοινωνική ένταξη αναφερόμαστε στην ομαλή προσαρμογή των πολιτών τρίτων χωρών οι οποίοι προσανατολίζονται προς την απόκτηση της ιθαγένειας στις αρχές και τις αξίες στον πολιτικό πολιτισμό και την κοινωνική λογική της ελληνικής κοινωνίας (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 3

στόχοι της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής είναι η ορθολογική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης με βάση τις ανάγκες της αγοράς εργασίας (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 4

ομαλή κοινωνική και πολιτισμική ενσωμάτωση των νομίμων μεταναστών βάσει των αρχών και του αξιακού πλαισίου της ελληνικής δημοκρατίας (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 5

δομική ενσωμάτωση assimilation αφορά στην λειτουργική ένταξη των μεταναστών στο νέο πολιτικό/νομικό οικονομικό κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής με την αποδοχή του συνόλου των αρχών της πολιτικής και πολιτισμικής αναφοράς της χώρας υποδοχής (ΕΣΕ 2013)

Παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιείται ο όρος «δομική ενσωμάτωση», η χρήση του αγγλικού όρου assimilation και κυρίως το περιεχόμενο το οποίο δίνεται στην έννοια αυτή καταδεικνύει ότι στόχος της ΕΣΕ 2013 ήταν η ορθολογική διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης και η αφομοίωση των μεταναστών με την έννοια της

απώλειας της πολιτισμικής ταυτότητας των μεταναστών και *την ενεργή επίδειξη της βούλησης* τους να προσαρμοστούν στις αρχές, τις αξίες και πολιτικό πολιτισμό και την *κοινωνική λογική της κυρίαρχης ελληνικής κοινωνίας*. Παρά το γεγονός ότι δηλώνεται στο κείμενο ότι ακολουθούνται οι Κοινές Βασικές Αρχές για την Πολιτική Ένταξης των Μεταναστών, στην πράξη οι αρχές καταστρατηγούνται καθώς υιοθετούνται πολιτικές που αντιτίθενται σ' αυτές. Ενώ διατηρείται στον τίτλο του κειμένου και σε πολλά σημεία αυτού ο όρος ένταξη, στην ουσία επιδιώκεται η εφαρμογή ενός μοντέλου αφομοίωσης. Όλο το βάρος της προσαρμογής βαραίνει το μεταναστευτικό πληθυσμό, ο οποίος οφείλει ενεργά να επιδείξει τη βούληση του να υποταχθεί κατά κάποιο τρόπο στην *ελληνική δημοκρατία*. Η απαίτηση αυτή αποτυπώνει μία ακόμη αντίφαση: το αξιακό σύστημα της ελληνικής δημοκρατίας σε σχέση με τους ισοπεδωτικούς κανόνες της αφομοιωτικής πολιτικής. Η διαπίστωση αυτή βρίσκεται σε αναλογία με τα ευρήματα της έρευνας των Licata και Klein (2002), που προαναφέρθηκε, όπου οι ανθρωπιστικές αξίες της ΕΕ αντιπαρατίθενται στην ξеноφοβία που επιδεικνύουν αυτοί που ταυτίζονται ισχυρά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Ωστόσο, σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης για να είναι εφικτή η αρμονική συνύπαρξη ομάδων που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, είναι αναγκαία η διατήρηση της κουλτούρας καταγωγής των μεταναστευτικών πληθυσμών με ταυτόχρονη υιοθέτηση της κουλτούρας της κοινωνίας υποδοχής. Όταν δεν τους δίνεται η δυνατότητα να προβάλουν αξιώσεις σχετικά με την ταυτότητα τους, τότε τίγεται η ίδια υπόσταση τους και μπορεί να αντιδράσουν στο όνομα της ταυτότητας τους (Chryssochoou, 2003). Συνεπώς, η πρώτη τάξη μπορεί να ονομαστεί αφομοίωση.

Η δεύτερη τάξη αποτελείται από το 15,7 % των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *γλώσσας, εκμάθηση, μαθήματα, επιμόρφωση, ενημέρωση, κατάρτιση, σχολείο, ιστορία*.

Απόσπασμα 6

η δράση αφορά στην προώθηση της γλωσσικής ένταξης και συνεπάγεται την αποτελεσματική εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας καθώς και την επαφή και την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων στα πεδία της ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 7

προγράμματα ευαισθητοποίησης μαθητών εκπαιδευτικών γονέων και εργαζόμενων σε σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα για την προαγωγή της αρμονικής διαπολιτισμικής συνύπαρξης και την αποφυγή ενδοσχολικής βίας εμπλουτισμός σχολικών βιβλιοθηκών με υλικό για τον πολιτισμό και τις συνήθειες άλλων χωρών (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 8

επιπλέον το πρόγραμμα ενσωμάτωσης θα περιλαμβάνει δύο κατηγορίες υποχρεωτικών μαθημάτων τα μαθήματα ένταξης στην ελληνική κοινωνία που θα προσφέρουν επαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 9

παροχή μαθημάτων ελληνικής γλώσσας και εκπαιδευτικών προγραμμάτων στοχευμένες σε ειδικές ομάδες πολιτών τρίτων χωρών ώστε να καλύπτονται οι ιδιαίτερες ανάγκες τους παροχή θετικών κινήτρων λ χ οικονομικά κίνητρα επιδοτήσεις αλλά και αρνητικών (ΕΣΕ 2013)

Στην τάξη 2 εμπεριέχονται περισσότερα αποσπάσματα από την ΕΣΕ 2019 σε σχέση με την τάξη 1. Σε αντίθεση με τα αποσπάσματα της τάξης 1, αυτά της τάξης 2 προέρχονται από το τμήμα της ΕΣΕ που αφορά στους άξονες και στις προτεινόμενες δράσεις. Είναι προφανής η βαρύτητα και προτεραιότητα που δίνεται και στις δύο ΕΣΕ στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και στην παρακολούθηση προγραμμάτων κατάρτισης και επιμόρφωσης σε σχέση με άλλες ενότητες των ΕΣΕ που αφορούν την ένταξη στην αγορά εργασίας, τη συμμετοχή στα κοινά, την πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες, την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας κ.α..

Στα αποσπάσματα 6 και 7 της ΕΣΕ 2019 διαφαίνεται ότι γίνεται μία προσπάθεια ισορρόπησης μεταξύ των προσαρμογών που απαιτούνται από το μεταναστευτικό πληθυσμό και την κοινωνία υποδοχής: από τη μία μεριά εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, στοιχείων ιστορίας και πολιτισμού και από την άλλη προώθηση της διαπολιτισμικής συνύπαρξης μέσω της προσπάθειας εξοικείωσης της κοινωνίας υποδοχής με τους πολιτισμούς άλλων χωρών.

Η υποχρεωτικότητα των μαθημάτων ένταξης, τα οποία περιλαμβάνουν μαθήματα γλώσσας και στοιχείων ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού στα αποσπάσματα 8 και 9 της ΕΣΕ 2013 και η αναφορά στην παροχή αρνητικών κινήτρων υποδηλώνουν ένα αυστηρό πλαίσιο εκπαίδευσης. Η υποχρεωτικότητα των μαθημάτων υποδηλώνει την ύπαρξη ποινής σε περίπτωση μη τήρησης της υποχρέωσης. Αν δεν συνδυάζεται με άλλα μέτρα, όπως η πρότερη διασφάλιση των

βασικών αναγκών στέγασης και διατροφής, η παράλληλη φύλαξη ή δημιουργική απασχόληση των παιδιών, η ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση, η υποχρεωτικότητα μπορεί οδηγήσει στην απόσχιση. Σύμφωνα, με το μοντέλο του Berry η απόσχιση αφορά τη διάσταση όπου διατηρείται η κουλτούρα της κοινωνίας καταγωγής και απορρίπτεται η κουλτούρα της χώρας υποδοχής. Στην περίπτωση της υποχρεωτικότητας των μαθημάτων χωρίς υποστήριξη η απόσχιση μπορεί να επέλθει ως αποτέλεσμα της έλλειψης ευκαιριών γνωριμίας με το νέο πολιτισμό και αδυναμίας τήρησης των αυστηρών προϋποθέσεων συμμετοχής στα μαθήματα. Συνεπώς, η δεύτερη τάξη μπορεί να ονομαστεί προϋποθέσεις ένταξης.

Η τρίτη τάξη αποτελεί το 18,7% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *ένταξης, δράσεων, αξιολόγησης, πολιτικών, οργανώσεων, διαπολιτισμικών, συμβουλίων, παρακολούθησης*. Η τάξη αυτή αφορά τη διοικητική και οργανωτική διάσταση της πολιτικής ένταξης, δηλαδή τον συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των δράσεων σε συνεργασία με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς με έμφαση στην τοπική αυτοδιοίκηση. Στην τάξη αυτή αντιπροσωπεύονται και οι δύο ΕΣΕ.

Απόσπασμα 10

η δημιουργία διαφορετικών τύπων διαλόγου συντονισμού παροχής πληροφόρησης ανταλλαγής απόψεων παρακολούθησης και αξιολόγησης δράσεων είναι το πρώτο αλλά καθοριστικό βήμα για την εδραίωση της συνεργασίας μεταξύ του Υπουργείου μεταναστευτικής πολιτικής και της κοινωνίας των πολιτών (ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 11

μετατροπή των γενικών στόχων πολιτικής σε συγκεκριμένα προγράμματα και σχέδια ένταξης με προσεκτικό σχεδιασμό αναπόσπαστο μέρος του οποίου αποτελεί ο καθορισμός σαφών στόχων ενίσχυσης της ικανότητας παρακολούθησης και αξιολόγησης των πολιτικών ένταξης μέσω διαβούλευσης με τα ενδιαφερόμενα μέρη (ΕΣΕ 2013)

Τα αποσπάσματα 8 και 9 αναφέρονται σε ενέργειες που πρέπει να γίνουν στο πλαίσιο συνεργασιών. Το πρώτο απόσπασμα (ΕΣΕ 2019) αφήνει ανοιχτούς όλους τους διαφορετικούς τύπους διαλόγου και συνεργασιών στον συγκεκριμένο τομέα ενώ το δεύτερο απόσπασμα περιορίζεται στη διαβούλευση, μία διαδικασία τυποποιημένη και οριοθετημένη. Η τάξη μπορεί να ονομαστεί διοικητικές διαδικασίες ένταξης.

Η τέταρτη τάξη αποτελεί το 25,7% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη

εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *διεθνούς, προστασίας, δικαιούχων, αιτούντων/αιτουσών, δομές, υγείας, πρόσβασης, φιλοξενίας, στέγασης, ασυνόδευτων*

Απόσπασμα 12

ένταξη η οποία αφορά στους/στις δικαιούχους διεθνούς προστασίας και στους μετανάστες και στις μετανάστριες στους οποίους η πολιτεία καλείται να εξασφαλίσει όλες τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για την επιτυχή ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία υποδοχής (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 13

επιπλέον οι τοπικές αρχές έχουν καλύτερη γνώση της τοπικής κοινωνίας και των συνθηκών που επικρατούν διότι οι μετανάστες και οι μετανάστριες και οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας βιώνουν την καθημερινότητά τους εργάζονται συντηρούν την οικογένειά τους (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 14

η ομαλή κοινωνική ένταξη των μεταναστών/μεταναστριών των αιτούντων/αιτουσών και των δικαιούχων διεθνούς προστασίας στον τόπο που κατοικούν και εργάζονται ωστόσο μπορεί να επιφέρει πολλαπλά και αμφίδρομα θετικά αποτελέσματα τόσο για τους ίδιους/ίδιες όσο και για την τοπική κοινωνία υποδοχής (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 15

η διευκόλυνση της επιστροφής στη νομιμότητα των μεταναστών και των μεταναστριών οι οποίοι λόγω της οικονομικής κρίσης αδυνατούν να διατηρήσουν το καθεστώς νόμιμης διαμονής με απώτερο σκοπό την ολοκλήρωση της ένταξής τους στη χώρα (ΕΣΕ 2019)

Η τέταρτη τάξη περιλαμβάνει στην συντριπτική πλειοψηφία της τμήματα κειμένου από την ΕΣΕ 2019 και αφορά σε κατευθύνσεις δράσεων και πολιτικές λήψης μέτρων προστασίας των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, των αιτούντων άσυλο και των μεταναστών. Αποτελεί την ανθρωπιστική διάσταση της ΕΣΕ 2019 που αναγνωρίζει τις ανάγκες του προσφυγικού και μεταναστευτικού πληθυσμού και ειδικά των ευάλωτων ομάδων για την κάλυψη των βασικών τους αναγκών και στην χωρίς διακρίσεις εξασφάλιση της πρόσβασής τους στην υγεία την ασφάλιση την εργασία και την εκπαίδευση στη βελτίωση των παρεχόμενων προς αυτούς υπηρεσιών καθώς και στη διασφάλιση της συμμετοχής τους στα κοινά και τον ρόλο της πολιτείας στην κάλυψη των αναγκών αυτών. Αναγνωρίζει επίσης ότι η οικονομική κρίση έπληξε εξίσου ή και περισσότερο το μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας, ο οποίος λόγω της αδυναμίας εύρεσης εργασί-

ας και της αύξησης της αδήλωτης εργασίας βρίσκεται εκτός νομιμότητας σε σχέση με την άδεια παραμονής τους. Η τέταρτη τάξη μπορεί να ονομαστεί ανθρωπιστική διάσταση.

Η πέμπτη τάξη αποτελεί το 17,5% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: χώρες, *Ελλάδα, Ευρώπη, μετανάστευση, επιλεκτικής, οικογενειακή, Αλβανία, Πακιστάν, Φιλιππίνες, ποιοτικής*. Στη τάξη αυτή τα αποσπάσματα κειμένου προέρχονται σχεδόν ισομερώς και από τις δύο στρατηγικές. Από τη μελέτη των αποσπασμάτων προκύπτει ότι αφορά το διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο εκπονήθηκαν οι δύο ΕΣΕ

Απόσπασμα 16

μεταναστευτικό και προσφυγικό φαινόμενο στην Ελλάδα μέχρι το πρώτο μισό του 20ου αιώνα η Ελλάδα αποτελούσε παραδοσιακά χώρα αποστολής μεταναστών προς υπερπόντιες χώρες και κατά τη μεταπολεμική περίοδο προς τις χώρες της δυτικής Ευρώπης (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 17

οι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας δεν επιλέγουν να εγκαταλείψουν τις χώρες τους αλλά αναγκάζονται λόγω του φόβου δίωξης ή του φόβου για κίνδυνο της ζωής τους αντίθετα οι μετανάστες και οι μετανάστριες απολαμβάνουν την προστασία των πατρίδων τους (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 18

τέλος με βάση τις αναλύσεις της eurostat εκτιμάται ότι τουλάχιστον τα 2/3 των χωρών της Ευρώπης θα χρειαστούν τη συνεισφορά των μεταναστών και των μεταναστριών από μη ευρωπαϊκές χώρες για να υπάρξει δημογραφική σταθερότητα στην Ευρώπη έως το 2050 (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 19

την αυξημένη ροή μεταναστών και μεταναστριών από χώρες της Ασίας Πακιστάν, Μπανγκλαντές και της Αφρικής με διαφορετικό πολιτισμικό προφίλ από εκείνο της χώρας υποδοχής και έλλειψη εξειδίκευσης στους τομείς της εθνικής οικονομίας που παρουσίαζαν έλλειμμα εργατικού δυναμικού (ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 20

της πολιτικής αστάθειας των εμπόλεμων συρράξεων καθώς και των νέων διεθνών πολιτικών και οικονομικών δυναμικών γενικότερα η Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα προς τις υπερπόντιες χώρες και στη

μεταπολεμική περίοδο προς τις χώρες της δυτικής Ευρώπης μετά την κατάργηση των καθεστώτων έγινε χώρα υποδοχής μεταναστών (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 21

σήμερα η αρχή της επιλεκτικής ποιοτικής μετανάστευσης εφαρμόζεται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο σε πολυάριθμα κράτη της Ευρώπης στη Γαλλία όπου αντίστοιχες νομοθετικές τροποποιήσεις εισήχθησαν το 2006 και το 2007 η ανωτέρω αρχή αποκαλείται επιλεγμένη μετανάστευση *immigration choisie* (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 22

με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα θα ευθυγραμμιστεί με τα σύγχρονα ευρωπαϊκά κράτη όπως η Γαλλία η Γερμανία η Αυστρία η Δανία η Ελβετία η Ιταλία, τα οποία εφαρμόζουν ήδη την αρχή της επιλεκτικής ποιοτικής μετανάστευσης (ΕΣΕ 2013)

Απόσπασμα 23

η πολυπολιτισμικότητα οδηγεί νομοτελειακά στην δημιουργία παράλληλων κοινωνιών στην κατάτμηση του κοινωνικού συνόλου του κράτους και στην πρόκληση κοινωνικών και εθνοπολιτισμικών εντάσεων και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες θεωρείται πλέον αναχρονιστική και μη λειτουργική επιλογή (ΕΣΕ 2013)

Στα αποσπάσματα της ΕΣΕ 2019 (16-19) περιγράφονται οι εξελίξεις που διαμορφώνουν το ευρύτερο πλαίσιο: τη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής, το διαφορετικό πολιτισμικό προφίλ του μεταναστευτικού πληθυσμού των νέων ετών, το οποίο θεωρείται ότι δεν έχει την απαραίτητη εξειδίκευση σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας, την πληθυσμιακή μείωση σε ευρωπαϊκό επίπεδο και τη συμβολή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Η αναφορά ότι οι μετανάστες ενώ *απολαμβάνουν* την προστασία της πατρίδας τους αποφασίζουν να μεταναστεύσουν παραγνωρίζει ότι ένα άτομο ωθείται στη μετανάστευση για σοβαρούς λόγους επιβίωσης ακόμη κι αν αυτοί είναι οικονομικοί, περιβαλλοντικοί ή κοινωνικοί και η διαδικασία στην οποία υπόκειται δεν είναι γραμμική αλλά εμπεριέχει ποικίλες εναλλαγές στις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Ενώ αναγνωρίζεται η συνεισφορά του μεταναστευτικού πληθυσμού στη δημογραφική σταθερότητα της Ευρώπης, δεν αναγνωρίζεται αντίστοιχα η πολιτισμική συνεισφορά. Η πολιτισμική διαφορετικότητα των πληθυσμών από την Ασία και την Αφρική υποδηλώνεται ως απειλή ως προς την ομοιογένεια της κοινωνίας υποδοχής σε σχέση με τα προγενέστερους μεταναστευτικούς πληθυσμούς οι οποίοι προέρχονταν από χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου. Η προσλαμβανόμενη πολιτισμική απόσταση αποτελεί, σύμφωνα με το

μοντέλο επιπολιτισμοποίησης RAEM, ένα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τις στρατηγική επιπολιτισμοποίησης που θα ακολουθήσει η κοινωνία υποδοχής.

Στα αποσπάσματα της ΕΣΕ 2013 (20-23) ως πρότυπη μεταναστευτική πολιτική για την Ελλάδα, προτείνεται η επιλεκτική ποιοτική μετανάστευση με κριτήρια τον άριστο αριθμό μεταναστών, ο οποίος θα κρίνεται λειτουργικός για ένα κοινωνικό σύνολο, την πολιτισμική συνάφεια και το κοινωνικό κεφάλαιο των μεταναστών. Δεδομένου ότι η ΕΣΕ 2013 προκρίνει την δομική ενσωμάτωση, η οποία όμως όπως προαναφέρθηκε ερμηνεύεται ως αφομοίωση, η αποκήρυξη της πολυπολιτισμικότητας, η οποία αποτελεί τον αντίποδα της αφομοίωσης, αποτελεί ένα λογικό επακόλουθο. Ωστόσο, η αιτιολόγηση για τη αποκήρυξη αυτή βασίζεται σε επικαλούμενη ευρωπαϊκή εμπειρία. Η χρήση της λέξης νομοτελειακά δηλώνει ότι οι δυσμενείς συνέπειες στην κοινωνία είναι αναπόφευκτες, είναι κανόνας, και συνεπώς σε οποιεσδήποτε συνθήκες κι αν εφαρμοστεί το μοντέλο της πολυπολιτισμικότητας, οι συνέπειες θα είναι ίδιες. Ο Kymlica (2012) αμφισβητεί το επιχείρημα αυτό καθώς και την αποτυχία της πολυπολιτισμικότητας, με το επιχείρημα ότι πολυπολιτισμικότητα δεν αποτελούσε και δεν αποτελεί μία στατική αποδοχή των πολιτισμικών διαφορών, όπως η κουζίνα, η μουσική και τα ενδύματα αλλά κυρίως η ανάπτυξη νέων μοντέλων δημοκρατικής πολιτότητας, που βασίζονται στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ισχυρίζεται, επίσης, ότι παρά το γεγονός ότι πολλοί Ευρωπαίοι ηγέτες δημόσια υπερασπίζονται την απομάκρυνση από την πολυπολιτισμική πολιτική, στην εφαρμογή αυτό δεν συμβαίνει. Η πέμπτη τάξη αποτελεί το ευρωπαϊκό και κοινωνικό πλαίσιο.

Στο Διάγραμμα 2 έχουμε την απεικόνιση των τάξεων με τους δύο άξονες με βάση τους οποίους ορίζονται οι σχέσεις τους. Στον οριζόντιο άξονα έχουμε στη μια πλευρά απομονωμένο το ευρωπαϊκό και κοινωνικό πλαίσιο (κάτω αριστερό τεταρτημόριο) και την αφομοίωση (πάνω αριστερό τεταρτημόριο). Στην άλλη πλευρά του οριζόντιου άξονα εντοπίζονται η ανθρωπιστική διάσταση και οι διοικητικές διαδικασίες μαζί με τις προϋποθέσεις ένταξης (κάτω δεξί τεταρτημόριο). Το ευρωπαϊκό και κοινωνικό πλαίσιο αντιπαρατίθεται στις αναπαραστάσεις της ένταξης, δηλαδή την αφομοίωση της ΕΣΕ 2013 και της περισσότερο ανθρωπιστικής ένταξης που αρθρώνεται στην ΕΣΕ 2019. Οι προϋποθέσεις ένταξης και οι διοικητικές διαδικασίες συμπίπτουν σε ένα μέρος τους αποτυπώνοντας δομικά ότι οι προϋποθέσεις ένταξης για τους μετανάστες, όπως η εκμάθηση της γλώσσας,

Συμπεράσματα 1ης μελέτης

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε διαφαίνεται ότι η ΕΣΕ 2013, ήταν ουσιαστικά προσανατολισμένη σε πολιτικό επίπεδο σε μία αφομοιωτική ενταξιακή πολιτική και μία επιλεκτική ποιοτική μεταναστευτική πολιτική. Σύμφωνα, με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης η αφομοίωση διαφοροποιείται από την ένταξη στις προτιμήσεις είτε του μεταναστευτικού πληθυσμού είτε της κοινωνίας υποδοχής όσον αφορά τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης. Η εικόνα της ένταξης που κατασκευάζεται στο κείμενο της ΕΣΕ 2013 διαφέρει από την επιστημονική θεωρία περί ένταξης. Συγκεκριμένα, το προτεινόμενο μοντέλο της ΕΣΕ 2013 βασιζόταν στην αποδοχή του συνόλου των αρχών του κυρίαρχου πολιτισμού εκ μέρους του μεταναστευτικού πληθυσμού χωρίς καμία αναφορά σε αντίστοιχες προσαρμογές της κοινωνίας υποδοχής ώστε να αποδεχθεί την πολιτισμική διαφορετικότητα. Οι πολιτικές επιλογές σχετικά με την επιπολιτισμοποίηση δεν είναι αποκομμένες από την κοινωνία υποδοχής, καθώς υπάρχει μία σχέση αλληλεπίδρασης τους (Χρυσόχου, 2011). Κατά συνέπεια, μία πολιτική που δεν αποδέχεται τη διαφορετικότητα, θα επηρεάσει αντίστοιχα την αποδοχή της εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Στο κοινωνικό αυτό πλαίσιο η προσλαμβανόμενη πολιτισμική απόσταση η οποία προκύπτει από τη ΕΣΕ 2019 λόγω της αλλαγής της σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού από το 2015 και μετά, αναμένεται να ενισχύσει την ταύτιση με την ενδοομάδα (την ελληνική κοινωνία) καθώς γίνονται πιο έντονα αντιληπτές οι ενδοομαδικές ομοιότητες και οι εξωομαδικές διαφορές.

Όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου αναφορικά με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, παρατηρείται ένα χάσμα λόγου καθώς διατηρείται στον τίτλο του κειμένου ο όρος *ένταξη* αλλά το περιεχόμενο της προτεινόμενης πολιτικής είναι στην ουσία η αφομοίωση (Czaika & de Haes, 2013). Δεδομένου, ότι στα ενωσιακά κείμενα χρησιμοποιείται ο αγγλικός όρος *integration*, ο οποίος μεταφράζεται στα ελληνικά είτε ως ενσωμάτωση είτε ως ένταξη, επιλέχθηκε να ονομαστεί το προτεινόμενο μοντέλο δομική ενσωμάτωση στο κείμενο της ΕΣΕ 2013.

Η ανθρωπιστική διάσταση αναδεικνύεται κυρίως στο κείμενο της ΕΣΕ 2019 πιθανά ως αποτέλεσμα, των αναγκών που έχουν προκύψει από το μεγάλο αριθμό νεοεισερχόμενου μεταναστευτικού πληθυσμού που αιτείται διεθνή προστασία. Ταυτόχρονα στην ΕΣΕ 2019 επιδιώκεται να αναδειχθούν τα οφέλη της μετανάστευσης για την κοινωνία υποδοχής και να προσδιοριστεί ο ρόλος της πολιτείας στη διασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ένταξη. Η εικόνα της ένταξης στην ΕΣΕ 2019 φαίνεται να ακολουθεί την αντίστοιχη διάσταση της ένταξης στη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης, όπου συνυπάρχουν η διατήρηση της κουλτούρας προέλευσης με την υιοθέτηση της κουλτούρας της κοινωνίας υποδοχής.

Στα τμήματα των ΕΣΕ που αφορούν άξονες και μέτρα ένταξης προτεραιότητα δίνεται και στις δύο ΕΣΕ στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη του μεταναστευτικού πληθυσμού. Ωστόσο, η υποχρεωτικότητα των μαθημάτων που αναφέρεται στο κείμενο της ΕΣΕ 2013, αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο που τείνει προς την αφομοίωση και μπορεί να έχει σαν συνέπεια ακόμη και την απόσχιση.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα της πρώτης μελέτης, επιδιώκεται στη συνέχεια να εντοπιστούν οι διαφοροποιήσεις των αναπαραστάσεων των εννοιών της ένταξης, της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης και να προσδιοριστεί πως αρθρώνεται η αναπαράσταση της ένταξης μίας ομάδας της δημόσιας διοίκησης που εργάζεται στα αντικείμενα της ένταξης, της μετανάστευσης και της ιθαγένειας και έχει διαφοροποιημένη εξοικείωση με τα κείμενα των ΕΣΕ 2013 και 2019.

2^η Μελέτη

Τα κείμενα των ΕΣΕ αποτελούν θεσμικό λόγο, ο οποίος αποκαλύπτει τις πολιτικές κατευθύνσεις σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές. Σύμφωνα με την πρώτη μελέτη η ΕΣΕ 2013, ειδικά στα πρώτα κεφάλαια που αφορούσαν την πολιτική κατεύθυνση, προέτασσε στην ουσία ως στρατηγική ένταξης το αφομοιωτικό μοντέλο παρά το γεγονός ότι έκανε χρήση του όρου *δομική ενσωμάτωση*. Στην ΕΣΕ 2019 χρησιμοποιήθηκε η έννοια ένταξη και δόθηκε έμφαση στην αμφίδρομη προσαρμογή και αλληλεπίδραση μεταξύ του μεταναστευτικού πληθυσμού και της κοινωνίας υποδοχής. Στην ποιοτική έρευνα είναι συχνά αναμενόμενη η άντληση υλικού από τουλάχιστον δύο διαφορετικές πηγές, επιδιώκοντας τη σύγκλιση και την επιβεβαίωση των αποτελεσμάτων μέσω διαφορετικών πηγών και μεθόδων (Bowen, 2009). Τα κείμενα των δύο ΕΣΕ έχουν συνταχθεί εξυπηρετώντας σκοπούς μη ερευνητικούς και για το λόγο αυτό δεν εμβαθύνουν στα σημεία που μπορούν να δώσουν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας (Bowen, 2009). Στη 2η μελέτη επιδιώκεται να ερευνηθεί σε βάθος μέσω της διεξαγωγής ημι-δομημένων συνεντεύξεων η κοινωνική αναπαράσταση που έχουν άτομα που εργάστηκαν από διαφορετικές θέσεις και για τις δύο στρατηγικές και να εντοπιστούν τόσο οι μεταξύ τους ομοιότητες και διαφοροποιήσεις, όσο και σε σχέση με τα αποτελέσματα της 1^{ης} μελέτης.

Μέθοδος

Συνεντεύξεις και συμμετέχοντες

Για τους σκοπούς της δεύτερης έρευνας διεξάχθηκαν κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου–Οκτωβρίου 2019, έντεκα (11) ημι-δομημένες συνεντεύξεις με άτομα που είχαν χειριστεί ή/και χειρίζονται ακόμη τη χρονική στιγμή των συνεντεύξεων τα θέματα της ένταξης, της μετανάστευσης και της ιθαγένειας από διάφορες θέσεις της δημόσιας διοίκησης. Η συνέντευξη αποτελεί ένα εργαλείο που επιτρέπει τη σε βάθος ανάλυση ενός κοινωνικού φαινομένου και την κατανόηση των στάσεων, αντιλήψεων, αξιών και κινήτρων σε σχέση με τη συμπεριφορά των κοινωνικών δρώντων σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον (Gaskell, G., 2000). Η συνέντευξη χρησιμοποιείται συχνά συνδυαστικά με άλλες μεθόδους έρευνας, και ως βάση για την παραγωγή του πλαισίου μίας έρευνας (Gaskell, G., 2000). Στην παρούσα εργασία

η συνέντευξη χρησιμοποιείται για την εμβάθυνση στο περιεχόμενο της κοινωνικής αναπαράστασης της έννοιας της ένταξης. Αξιοποιώντας τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης και τα διάφορα μοντέλα που έχουν αναπτυχθεί επιδιώκεται να αναδειχθεί η εικόνα για την ένταξη μέσα από την καταγραφή των απόψεων και πεποιθήσεων των ομιλούντων για τον εννοιολογικό προσδιορισμό και τη διαδικασία της ένταξης, τους εμπλεκόμενους στην ενταξιακή πορεία (μεταναστευτικός πληθυσμός, κοινωνία, κράτος) και την οριοθέτηση της ένταξης εκ μέρους του κυρίαρχου πολιτισμού. Χρησιμοποιώντας επίσης τα ευρήματα της 1^{ης} μελέτης επιχειρείται στη 2^η μελέτη να περιγραφεί η εικόνα που έχουν οι ομιλούντες για την ενσωμάτωση (1^η τάξη του διαγράμματος 1 της 1^{ης} μελέτης), την αφομοίωση (αποτελούσε σύμφωνα με την ΕΣΕ 2013 την πραγματικά επιδιωκόμενη κατάσταση) και την ένταξη (αποτελεί τον επίσημο όρο που χρησιμοποιεί η δημόσια διοίκηση) και να προσδιοριστούν οι μεταξύ τους διαφορές. Σε συμφωνία με την 2^η τάξη του διαγράμματος 1 της 1^{ης} μελέτης που αφορά τις προϋποθέσεις ένταξης επιδιώκεται να εντοπιστούν αντίστοιχες προϋποθέσεις ένταξης στο λόγο των ομιλούντων. Παρομοίως για την εμβάθυνση στις τάξεις 4 και 5 του διαγράμματος 1 της 1^{ης} μελέτης διερευνάται η εικόνα της ένταξης για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που εισήλθαν στη χώρα μετά το 2015 και για τους οποίους αναδείχθηκε η ανθρωπιστική διάσταση της ΕΣΕ 2019 (τάξη 4) σε ένα κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό πλαίσιο που διαφέρει από αυτό του έτους 2013.

Για να μελετηθούν τα ανωτέρω, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να διατυπώσουν την άποψη τους αναφορικά με : πότε ένας πολίτης τρίτης χώρας θεωρείται ενταγμένος στην ελληνική κοινωνία, τι είναι ένταξη, τα στάδια της ένταξης, εμπόδια για την ένταξη στην ελληνική κοινωνία, πως η ελληνική κοινωνία συμβάλλει ή μπορεί να συμβάλλει στην ένταξη πολιτών τρίτων χωρών, πως μπορούν να συμβάλλουν ατομικά στην ένταξη, πως οι δημόσιες πολιτικές συμβάλουν ή μπορούν να συμβάλλουν στην ένταξη, η διαφορά μεταξύ ένταξης, ενσωμάτωσης και αφομοίωσης, η προοπτική ένταξης των μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών που ήρθαν στην Ελλάδα μετά το 2015, η απόδοση του καθεστώτος της ιθαγένειας σε άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο/καταγωγή, η δυνατότητα εκμάθησης των μητρικών γλωσσών με την υποστήριξη (όχι οικονομική) της πολιτείας, τη μαντίλα στα σχολεία, και τέλος τι συμβαίνει όταν κάποιοι άνθρωποι σε

μία κοινωνία (οι μετανάστες) αξιολογούνται με βάση το βαθμό ένταξής τους ενώ κάποιοι άλλοι όχι (οι Έλληνες).

Ο χρονική συγκυρία διεξαγωγής των συνεντεύξεων συμπίπτει με μία περίοδο ανόδου του αριθμού των μεταναστευτικών ροών μέσω της νοτιοανατολικής οδού και ταυτόχρονα δύο μήνες περίπου μετά ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τη συντηρητική παράταξη και αρκετούς μήνες μετά τη δημοσίευση της ΕΣΕ 2019 από την προηγούμενη κυβέρνηση.

Στην αρχή των συνεντεύξεων παρουσιάστηκε ο σκοπός και το πλαίσιο της συνέντευξης και συλλέχθηκαν δημογραφικά και λοιπά στοιχεία, όπως ηλικία, εκπαιδευτικό υπόβαθρο, χρονικό διάστημα ενασχόλησης με το αντικείμενο, εξοικείωση με το περιεχόμενο των δύο ΕΣΕ, 2013 και 2019. Η χρονική διάρκεια κάθε συνέντευξης ήταν 35 – 45 λεπτά. Οι συνεντεύξεις διεξάχθηκαν στο χώρο εργασίας των συμμετεχόντων.

Συμμετείχαν έντεκα (11) άτομα ηλικίας από 36 έως 62, εκ των οποίων επτά (7) ήταν γυναίκες. Τα έτη ενασχόλησης με το αντικείμενο κυμαίνονταν από τρία (3) έως δεκαοχτώ (18). Δύο από αυτούς είχαν εργαστεί για τη συνολική εποπτεία και συγγραφή της ΕΣΕ 2019 και ένα για την ΕΣΕ 2013. Τέσσερα άτομα ασχολήθηκαν και με τις δύο ΕΣΕ στο τμήμα αυτής που αφορά την εισήγηση συγκεκριμένων μέτρων. Ένα άτομο δεν είχε συμμετάσχει στη συγγραφή κάποιου μέρους των ΕΣΕ αλλά τις είχε μελετήσει καθώς είχε ζητηθεί η άποψη του σε ζητήματα μετανάστευσης. Ένα άτομο ήταν εξοικειωμένο μόνο με την ΕΣΕ 2013 και τέλος ένα άτομο είχε μελετήσει την ΕΣΕ 2013 και όσον αφορά την ΕΣΕ 2019 είχε συμμετάσχει στο τμήμα αυτής που αφορά την εισήγηση συγκεκριμένων μέτρων. Η εξοικείωση λοιπόν με το περιεχόμενο των δύο ΕΣΕ κυμαινόταν από πολύ υψηλό (συνολική εποπτεία) μέχρι χαμηλό (απλή μελέτη). Το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, σε διάφορα επίπεδα, έξι συμμετεχόντων εντάσσεται στο πεδίο των ανθρωπιστικών σπουδών ενώ των υπολοίπων στα πεδία των νομικών, κλασσικών και θετικών σπουδών. Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων εστίασε στο περιεχόμενο των απαντήσεων των συμμετεχόντων και αφαιρέθηκαν οι ερωτήσεις του συνεντευξιαστή. Προκειμένου να διατηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων δόθηκαν ψευδώνυμα στους συμμετέχοντες και παρατίθεται ως μεταβλητή ο βαθμός εξοικείωσης τους με τις ΕΣΕ 2013 και 2019. Στο 1^ο στάδιο της ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό IRAMUTEQ προκειμένου να εντοπιστούν οι εννοιολογικές επικεντρώσεις του λόγου των συμμετεχόντων. Τα

αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα των τάξεων που προέκυψαν μελετήθηκαν με τεχνικές της ανάλυσης λόγου. Συγκεκριμένα εξετάστηκε πώς συγκροτείται ο λόγος των ομιλούντων για την κατασκευή της κοινωνικής αναπαράστασης της ένταξης και τι επιτυγχάνεται από αυτή την κατασκευή, ποια είναι η επιτελεστική λειτουργία του λόγου. Η τεχνική της ανάλυσης λόγου είναι προσανατολισμένη στη δράση: μελετά πώς οι άνθρωποι μέσω της γλώσσας κατασκευάζουν εκδοχές της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο λόγος επιτελεί μία λειτουργία η οποία φανερώνεται μέσω της γλωσσικής μεταβλητότητας, η οποία αφορά σε διαφορές της γλώσσας ανάλογα με τη λειτουργία της και το σκοπό της συνομιλίας (Potter & Wetherel, 2009).

1^ο Στάδιο ανάλυσης

Το υλικό που προέκυψε μορφοποιήθηκε σε ένα ενιαίο σώμα κειμένου (corpus) προκειμένου να εισαχθεί στο λογισμικό IRAMUTEQ και να γίνει η ταξινόμηση του. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: το φύλο, η ηλικία, τα έτη ενασχόλησης με το αντικείμενο έρευνας, η συνάφεια με το αντικείμενο έρευνας και το επίπεδο εξοικείωσης με τις δύο ΕΣΕ, 2013 και 2019. Το υλικό χωρίστηκε σε 829 τμήματα κειμένου τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν σε 4 τάξεις με ποσοστό κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένου 82,15%. Το κατώφλι αξιοπιστίας ήταν 80%.

Πίνακας 2 Στατιστικά στοιχεία DHC

Ημερομηνία και ώρα ανάλυσης : Tue Jan 14 15:51:06 2020

Αριθμός κειμένων/Number of texts: 11

Αριθμός τμημάτων κειμένων/Number of text segments: 829

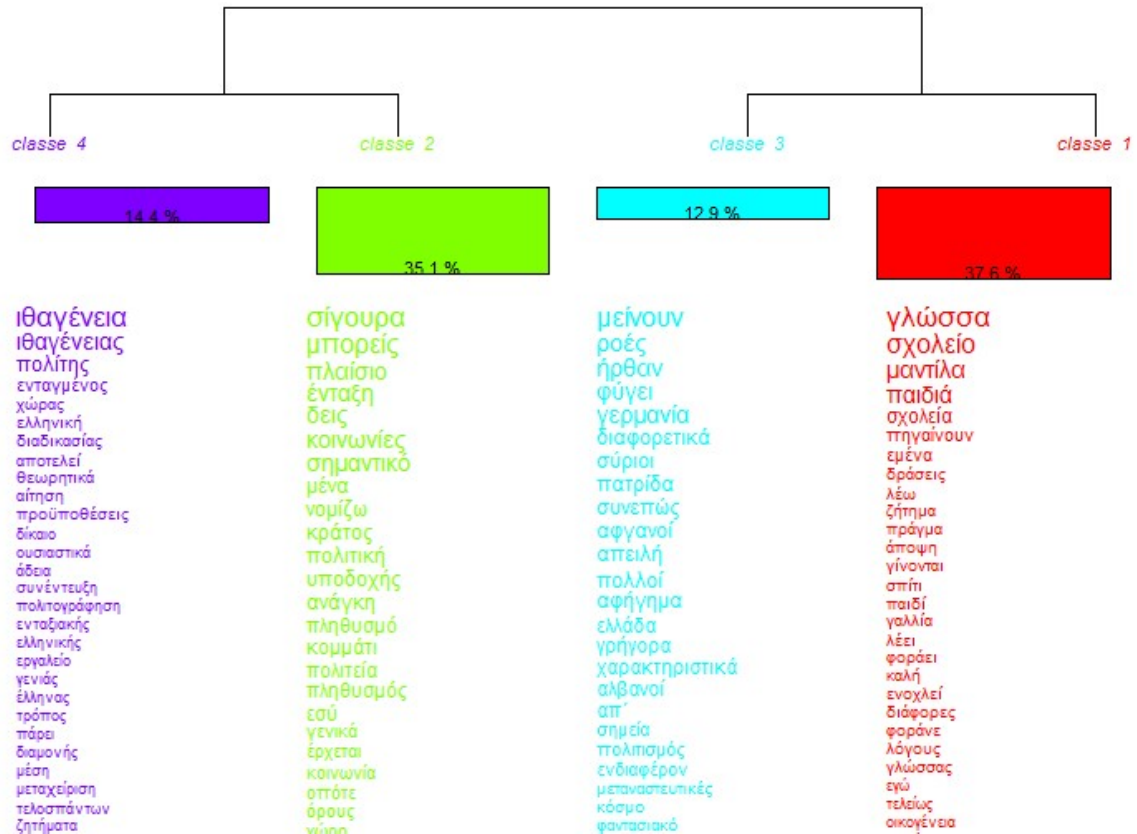
Αριθμός μορφών/Number of forms: 4624

Αριθμός περιστατικών εμφάνισης/Number of occurrences: 29423

Αριθμός ενεργών μορφών/Number of active forms: 4257

Αριθμός τάξεων/Number of clusters: 4

Στο διάγραμμα 3 απεικονίζονται τα αποτελέσματα της DHC. Όπως φαίνεται το σώμα του κειμένου διαχωρίστηκε αρχικά σε δύο τμήματα αποτελούμενα από δύο τάξεις το καθένα. Το ένα τμήμα αποτελείται από τις τάξεις 1 και 3 και το δεύτερο από τις τάξεις 2 και 4.

Διάγραμμα 3: Δενδρόγραμμα τάξεων και λέξεων με τη μεγαλύτερη εμφάνιση ανά τάξη

Η πρώτη τάξη αποτελείται από το 37,6 % των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *γλώσσα, σχολείο, μαντίλα, παιδιά, σχολεία, πηγαίνουν, δράσεις*. Η συνεμφάνιση των λέξεων *μαντίλα* και *σχολείο* οφείλεται στην ερώτηση που τέθηκε σχετικά με την άποψη των συμμετεχόντων για τη *μαντίλα* στα *σχολεία*. Επίσης, η ερώτηση για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας θεωρείται ότι επηρέασε τη συχνότητα εμφάνισης της λέξης *γλώσσα*. Στο σημείο αυτό παρατίθενται αποσπάσματα λεκτικού υλικού που δεν προέκυψαν ως απάντηση στις ερωτήσεις αυτές. Τα παρακάτω τρία αποσπάσματα συνθέτουν μία εικόνα με τις βασικές προϋποθέσεις ένταξης σύμφωνα με τους ομιλητές.

Απόσπασμα 1

αλλά τα δυο βασικά είναι να ξέρει τη γλώσσα και να απασχολείται όπως επίσης να πηγαίνουν, αν έχει οικογένεια, τα παιδιά του σχολείο τα στάδια της ένταξης είναι γλώσσα, απασχόληση και συμμετοχή

(Ελπινίκη, μελέτη ΕΣΕ 2013/τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 2

Δεν λέω να έχει πιστοποιητικά απαραίτητα αλλά να μπορεί κάνει τις καθημερινές του δραστηριότητες και να έχει αναπτύξει και κοινωνικές σχέσεις ενδεχομένως να πηγαίνουν τα παιδιά του σχολείου τα οποία είναι τα βασικά της νομοθεσίας αλλά υπάρχουν τόσες άλλες δυσκολίες μπορεί κάποιος να θέλει και να υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες (Αφροδίτη, μελέτη ΕΣΕ 2013/τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 3

είναι το να μιλάει τη γλώσσα περισσότερο ή λιγότερο ανάλογα με το μορφωτικό του επίπεδο κι ανάλογα με την εργασία την οποία κάνει δεν μπορούμε να ζητάμε απ' όλους το ίδιο επίπεδο γλώσσας και είναι να θέλει να επίσης να μεγαλώσει και τα παιδιά του στη χώρα αυτή (Κατερίνα, τμηματική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ).

Στα αποσπάσματα αυτά τονίζεται η ουσιαστική σημασία που έχει η γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής για έναν νεοεισερχόμενο. Η γλώσσα θεωρείται εργαλείο στην καθημερινότητα του, για να μπορεί να κάνει τις καθημερινές του δραστηριότητες, αλλά και ως μέσο ομογενοποίησης. Η γλώσσα αποτελεί ένα πολιτισμικό χαρακτηριστικό διαφοροποίησης του “άλλου”. Στο παρελθόν έχει χρησιμοποιηθεί, όπως και η καταγωγή, ως κριτήριο αναγνώρισης της εθνικότητας και έχει κατά καιρούς συνδεθεί με ξενοφοβικές συμπεριφορές (Pehrson et al, 2009). Σε χώρες όπου έχει επικρατήσει ο αντιρατσισμός ή μορφές αυτού, η γλώσσα χρησιμοποιείται ως κριτήριο για να οριστεί ποιος είναι ο “άλλος” αντί της καταγωγής (Pehrson et al, 2009). Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας των Pehrson et al (2009) η συσχέτιση μεταξύ εθνικής ταύτισης και προκατάληψης ήταν υψηλότερη σε χώρες όπου οι άνθρωποι υιοθετούν την αίσθηση του ανήκειν στην ομάδα του έθνους με βάση τη γνώση της γλώσσας παρά σ' αυτές που η αίσθηση αυτή βασίζεται στην ιδιότητα του πολίτη. Η βαρύτητα που δίνεται μέσω από τις κατευθύνσεις της ΕΕ και τις εθνικές πολιτικές για την εκμάθηση της γλώσσας και στοιχείων του ευρωπαϊκού και εκάστοτε εθνικού πολιτισμού μέσω υποχρεωτικών «μαθημάτων ένταξης» θα μπορούσε να συνδυαστεί με τη συμβολική απειλή που αποτελεί το διαφορετικό ειδικά μετά το 2001.

Βαρύτητα επίσης δίνεται στη φοίτηση των παιδιών στο σχολείο, ως μέσο κοινωνικοποίησης όλης της οικογένειας και στην απασχόληση και τη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες. Για να μπορέσει όμως να προχωρήσει στα επόμενα στάδια της ενταξιακής του διαδικασίας θεωρείται ως προϋπόθεση η γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής στο επίπεδο που εξυπηρετεί τις ανάγκες και τις δυνατότητες του καθενός. Η αναγνώριση της σημασίας της γλωσσικής επάρκειας για

την ένταξη των ομιλητών είναι συμβατή τόσο με τα αποτελέσματα της πρώτης μελέτης όσο και με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις αναφορικά με την ένταξη (European Commission, 2016). Με βάση τα ανωτέρω, η πρώτη τάξη μπορεί να ονοματιστεί βασικές προϋποθέσεις ένταξης.

Στο απόσπασμα 3 αναφέρεται η βούληση να μεγαλώσει και τα παιδιά του στη χώρα αυτή ως δείκτης βούλησης μόνιμης διαμονής της χώρας και ίσως έμμεσης αποδοχής του τρόπου ζωής της χώρας αυτής, με την έννοια ότι αξιολογείται από τον μετανάστη αν αξίζει να μείνει κανείς σ' αυτή τη χώρα.

Η τρίτη τάξη αποτελείται από το 12,9% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι:

μείνουν, ροές, ήρθαν, φύγει, Γερμανία, Σύριοι, πατρίδα, Αφγανοί, απειλή. Τα αποσπάσματα της τάξης αυτής δομούν την κοινωνική αναπαράσταση των συμμετεχόντων για το μεταναστευτικό πληθυσμό, ο οποίος βάσει και της σχετικής ερώτησης του τέθηκε διαχωρίζεται με ορόσημο το 2015. Συγκεκριμένα, η ερώτηση που τέθηκε αφορούσε την προοπτική ένταξης του μεταναστευτικού πληθυσμού που εισήλθε στην Ελλάδα μετά το 2015.

Απόσπασμα 4

2015 και μετά προοπτική ένταξης διαφέρουν ριζικά από τα μεταναστευτικά ρεύματα της δεκαετίας του 90 δηλαδή δεν θέλουν να μείνουν στην Ελλάδα θέλουν να φύγουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα (Θανάσης, συντακτικός ρόλος στην ΕΣΕ 2019)

Απόσπασμα 5

οι Αλβανοί ήρθαν αποφασισμένοι να ζήσουν εδώ πολυμελείς οικογένειες που πήγανε Ελλάδα, Ιταλία και Γαλλία σκόρπησαν. Οι Σύριοι που είναι μια χαρακτηριστική ομάδα που κι η διαστροφιά τους είναι χαρακτηριστική οι Σύριοι φύγανε βίαια (Φώτης, μελέτη και των δύο ΕΣΕ)

Απόσπασμα 6

θεωρώ ότι ένας άνθρωπος ο οποίος για τον χ ψ λόγο έχει φύγει από τη χώρα του και διεκδικεί ένα καλύτερο αύριο σε μία άλλη χώρα είναι προετοιμασμένος να ζήσει σε κάτι διαφορετικά αλλιώς ίσως να παρέμενε σε μία χώρα με παρόμοια πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Αφροδίτη, μελέτη ΕΣΕ 2013/τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 7

λαμβάνοντας υπόψη τις συγκεκριμένες οικονομικές συνθήκες της Ελλάδας δεν νομίζω ότι θα είναι εύκολο να ενταχθούν με την ιδεατή έννοια οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές μετά το 2015 δηλαδή θα μάθουν κάποιοι λίγα ελληνικά, εργασία ελάχιστοι (Αφροδίτη, μελέτη ΕΣΕ 2013/τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 8

Εντάχτηκαν με δικές τους προσπάθειες γιατί το ήθελαν μάθανε ελληνικά μόνοι τους όσοι μάθανε. Μάθανε οι περισσότεροι σχεδόν όλοι. Απλά τώρα είναι μεγάλος ο αριθμός και με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά και δεν ξέρω κατά πόσο θα τους είναι εύκολο όσοι μένουν [ο πληθυσμός μετά το 2015] γιατί το θέλουν πιστεύω, ότι εντάξει θα ενταχθούν, θα το προσπαθήσουν τουλάχιστον. Όσοι δεν θέλουν αυτά τα πράγματα με το ζόρι δεν γίνονται αλλά αν ενταχθούν θα ενταχθούν όπως εντάχτηκαν αυτές οι γενιές οι προηγούμενες (Κωνσταντίνα, τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 9

ότι δεν ήρθαν να σου πάρουν τη δουλειά, ήρθαν να συνεισφέρουν και στην ανάπτυξη και στον εμπλουτισμό του πολιτισμικού, σε όλα. Δεν είναι απειλή οι μετανάστες αυτά δεν έχουν καλλιεργηθεί σε μεγάλο βαθμό και για αυτό υπάρχουν κάποια ξενοφοβικά φαινόμενα (Ελπίδα, τμηματική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ).

Απόσπασμα 10

θεωρώ ότι σε μερικά πράγματα έχουμε πολύ περισσότερες κοινές αναφορές με αυτούς τους πληθυσμούς απ' ότι με τους ανθρώπους που ήρθαν μετά την πτώση του πρώην ανατολικού μπλοκ δηλαδή ίσως σε κάποια σημεία πχ η έννοια της οικογενείας (Ευτέρπη, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2019).

Από τα παραπάνω αποσπάσματα προκύπτουν δύο διαφορετικές αναπαραστάσεις του μεταναστευτικού πληθυσμού που εισήλθε από το 2015 και μετά.

Από τη μία πλευρά θεωρείται ότι οι νεοεισερχόμενοι δύσκολα θα ενταχθούν με την ιδεατή έννοια λόγω των οικονομικών συνθηκών (απόσπασμα 7), γιατί είναι μεγάλος ο αριθμός και με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά (απόσπασμα 8). Η παραμονή ή μη στην Ελλάδα παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της δική τους ελεύθερης επιλογής και πρωτοβουλίας. Σε περίπτωση που η επιλογή τους είναι η παραμονή στην Ελλάδα, θεωρείται βέβαιο ότι δεν θα λάβουν υποστήριξη στην ένταξη τους εκ μέρους της πολιτείας τουλάχιστον, όπως συνέβη και στις παλαιότερες γενιές μεταναστευτικού πληθυσμού οι οποίες δεν είχαν να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις των αυστηρών μέτρων λι-

τότητας στην αγορά εργασίας και την κοινωνία. Δίνεται η εικόνα ενός μεταναστευτικού πληθυσμού που έχει τη δυνατότητα να ορίσει την μελλοντική του πορεία ανεπηρέαστος από το ευρύτερο πολιτικό-οικονομικό-κοινωνικό πλαίσιο και μέχρι να αποφασίσει βρίσκεται σε μία προενταξιακή ή μη ενταξιακή κατάσταση για άγνωστο χρονικό διάστημα. Δημιουργείται η αίσθηση ότι η “άφιξη” τους συνεχώς αναβάλλεται (Schinkel, 2018) λόγω της δικής τους απόφασης ή μη λήψης απόφασης. Με τον τρόπο αυτό όχι δικαιολογείται η έλλειψη δράσεων από την πλευρά της κοινωνίας, καθώς η ευθύνη αποδίδεται στους άλλους που δεν θέλουν να μείνουν.

Στο απόσπασμα 7 δημιουργείται η αναπαράσταση της μη *ιδεατής* ένταξης, στην οποία θα βρεθούν ή ήδη βρίσκονται όσοι ήρθαν από το 2015 και μετά. Σύμφωνα, με το μοντέλο του Berry, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να έχει τα χαρακτηριστικά της περιθωριοποίησης, καθώς η ελληνική κοινωνία δεν τους δίνει τις δυνατότητες να έρθουν σε επαφή με την ελληνική κουλτούρα μέσα από την εξοικείωση τους με την ελληνική γλώσσα ή την πρόσβαση στην αγορά εργασίας.

Επίσης, είναι φανερό η χρήση του λόγου για να κατηγοριοποιήσει σε πρόσφυγες που *φύγανε βίαια* και σε μετανάστες που *ήρθαν αποφασισμένοι να ζήσουν εδώ* (απόσπασμα 5). Η κατηγοριοποίηση σε “πρόσφυγες” και “μετανάστες” έχει χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια της “μεταναστευτικής κρίσης” στην Ευρώπη για να δικαιολογήσει πολιτικές αποκλεισμού και απομόνωσης (Crawley & Skleparis, 2018). Οι Crawley & Skleparis (2018) αμφισβητούν αυτόν τον κατηγορικό φετιχισμό. Θεωρούν ότι οι επικρατούσες κατηγορίες αποτυγχάνουν να συλλάβουν τις περίπλοκες σχέσεις μεταξύ των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών κινητήριων δυνάμεων του μεταναστευτικού πληθυσμού. Στους μεταναστευτικούς αυτούς πληθυσμούς περιλαμβάνονται άνθρωποι που έφυγαν για οικονομικούς λόγους αλλά στη πορεία αντιμετώπισαν συνθήκες υψηλής αβεβαιότητας και άλλοι που έφυγαν λόγω συγκρούσεων και αβεβαιότητας αλλά δεν κατόρθωσαν να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων τους και ένα ασφαλές μέλλον για τους ίδιους και την οικογένειά τους (Crawley & Skleparis, 2018). Συνεπώς, οι Crawley & Skleparis (2018) προτείνουν να λαμβάνεται υπόψη στην πολιτική και κοινωνική σκέψη, ότι οι κατηγορίες δεν αντικατοπτρίζουν απλά τον κόσμο αλλά ταυτόχρονα τον δημιουργούν και τον περιορίζουν.

Από την άλλη πλευρά ο μεταναστευτικός πληθυσμός αναπαρίσταται ως ένας δρών που συνεισφέρει στην ανάπτυξη της οικονομίας και με τα νέα πολιτισμικά στοιχεία του εμπλουτίζει την κοινωνία σε όλους τους τομείς. Είναι δύο διαμετρικά αντίθε-

τες αναπαραστάσεις. Στην πρώτη κοινωνική αναπαράσταση δημιουργείται μία απόσταση τόσο μεταξύ της κοινωνίας υποδοχής και του νέου μεταναστευτικού πληθυσμού όσο και μεταξύ των δύο μεταναστευτικών ομάδων, οι παλιοί και οι νέοι. Στην εσωομάδα που αποτελεί η ελληνική κοινωνία αντιπαρατίθενται δύο διαφορετικές εξωομάδες. Κοινό σημείο των δύο εξωομάδων είναι ότι η ένταξη τους αποτελεί αποτέλεσμα των ατομικών τους προσπαθειών, χωρίς στήριξη από την ελληνική πολιτεία ή κοινωνία. Η ένταξη αναμένεται να έρθει από την εξωομάδα *θα ενταχθούν θα το προσπαθήσουν τουλάχιστον (απόσπασμα 8) χωρίς τη συμμετοχή της κοινωνίας*. Η κοινωνία παρουσιάζεται ως μία κλειστή εσωομάδα τα όρια της οποίας δύσκολα γίνονται διαπερατά από τα μέλη των εξωομάδων.

Στη δεύτερη αναπαράσταση διατηρείται ο διαχωρισμός μεταξύ των ομάδων του μεταναστευτικού πληθυσμού αλλά με τη χρήση του πρώτου πληθυντικού *έχουμε (απόσπασμα 10)* οι νεοεισερχόμενοι μετανάστες φαίνεται να έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά για να ενταχθούν στην εσωομάδα της ελληνικής κοινωνίας. Με βάση τα ανωτέρω, η τρίτη τάξη μπορεί να ονοματιστεί προφίλ του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Η δεύτερη τάξη αποτελείται από το 35,1% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι:

πλαίσιο, ένταξης, κοινωνίες, κράτος, πολιτική. Στα αποσπάσματα αυτά δομείται το πολιτικό κοινωνικό οικονομικό πλαίσιο στο οποίο η διαδικασία της ένταξης συμβαίνει:

Απόσπασμα 11

δεν είναι ένας πληθυσμός [οι Έλληνες] που είναι σε μια κανονική ροή και δεν έχει πάθει τίποτα. Έχει υποστεί μια σειρά είναι σε μια κοινωνία η οποία έχει πρόβλημα οπότε έρχεται και ένα άλλο προβληματικό κομμάτι μία εισροή η οποία μπορεί και να μην μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτό (Ελπινίκη, μελέτη ΕΣΕ 2013/τμηματική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 12

να γίνεις και να νιώσεις ότι είσαι κομμάτι ενός συνόλου να σου αφήσει όμως και το σύνολο χώρο να μπορέσεις να είσαι δραστήριος μέσα σ' αυτό για να δημιουργήσεις συνδέσεις, να δημιουργήσει ο ένας συνδέσεις με τους άλλους γενικά (Ευτέρπη, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2019).

Απόσπασμα 13

νομίζω ότι αν μπόρεσαν οι μετανάστες και μάλιστα από τρίτες χώρες να ενταχθούν στη χώρα ήταν ακριβώς επειδή υπήρχε ένας ιδιότυπος σεβασμός σε βασικά δικαιώματα και αξίες όπως το δικαίωμα να διατηρείς την θρησκευτική σου και πολιτιστική σου ταυτότητα ασχέτως εάν μπορείς να την προβάλλεις στο δημόσιο χώρο ή όχι (Κατερίνα, τμηματική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ)

Απόσπασμα 14

και απ' την έννοια ότι εγώ σαν κράτος υποδοχής προσπαθώ να εντάξω τον μετανάστη αλλά και ο μετανάστης πρέπει να προσπαθήσει να ενταχθεί είναι μια αμφίπλευρη διαδικασία δεν μπορείς να εντάξεις κάποιον που δεν θέλει να ενταχθεί (Αναστασία, εξοικείωση με την ΕΣΕ 2013).

Απόσπασμα 15

οι δημόσιες πολιτικές είναι πολύ σημαντικές γιατί στην ουσία δημιουργούν το πλαίσιο στο οποίο μπορεί να κινηθεί η ένταξη γιατί δίνουν κατεύθυνση και στην κοινωνία πρέπει να παίρνουν παλμό κι απ' την κοινωνία και να προσαρμόζονται σ' αυτό που μπορεί να αντέξει και η κοινωνία και η οικονομία (Ευτέρπη, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2019).

Στα παραπάνω αποσπάσματα συντίθεται το πλαίσιο της ένταξης από τους εξής κοινωνικούς δρώντες που έχουν συγκεκριμένους ρόλους:

- η πολιτεία – κράτος που ασκεί δημόσιες πολιτικές: θέτει το πλαίσιο της ένταξης και δίνει κατευθύνσεις καταβάλλει προσπάθειες ένταξης,
- η κοινωνία: δεν έχει κανονική ροή, έχει προβλήματα ή καθορίζει τις δημόσιες πολιτικές με τα όρια της και ανέχεται το διαφορετικό εφόσον αυτό δεν εκφράζεται δημόσια, αφήνει χώρο δραστηριοποίησης στους μετανάστες
- ο μεταναστευτικός πληθυσμός: που οφείλει να αποφασίσει αν θέλει να ενταχθεί τη στιγμή που θεωρείται από μερικούς ως ένα επιπλέον πρόβλημα σε μία κοινωνία με πολλά προβλήματα.

Στα αποσπάσματα αυτά διαφαίνονται δύο αντιθετικές αναπαραστάσεις της ένταξης: η ένταξη ως πρόβλημα ή ακόμα και απειλή όπως υποδηλώνεται από τη χρήση της λέξης εισροή (απόσπασμα 11) και η ένταξη ως ευκαιρία για αλλαγή της κοινωνίας (απόσπασμα 15). Ο χαρακτηρισμός της ενταξιακής διαδικασίας ως *πρόβλημα* το οποίο προστίθεται σε μία σειρά προβλημάτων λειτουργεί ως επιχείρημα δικαιολόγησης της κοινω-

νίας. Με βάση τα ανωτέρω, η δεύτερη τάξη μπορεί να ονοματιστεί κοινωνικό πλαίσιο ένταξης.

Η τέταρτη τάξη αποτελείται από το 14,4% των κατηγοριοποιημένων τμημάτων κειμένων του σώματος ανάλυσης. Ενδεικτικές λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη εμφάνιση εντός της συγκεκριμένης τάξης είναι: *ιθαγένεια, πολίτης, ενταγμένος, χώρας, ελληνική, διαδικασία*. Η υψηλή συχνότητα της λέξης ιθαγένεια οφείλεται ως και στο γεγονός ότι υπήρξε σχετική ερώτηση από τον συνεντευξιαστή (πώς βλέπετε την απόδοση ελληνικής ιθαγένειας στον μεταναστευτικό πληθυσμό). Με βάση τα ανωτέρω, η τέταρτη τάξη μπορεί να ονοματιστεί διαδικασία ένταξης.

Απόσπασμα 16

εντάσσεσαι με κάποιο τρόπο και σαν επιβράβευση για την ένταξη σου αυτή, σου αξίζει να γίνεις Έλληνας πολίτης και αυτό το νόημα σε μεγάλο βαθμό έχει και η συνέντευξη που περνάνε οι αλλοδαποί όταν κάνουν αίτηση για την ελληνική ιθαγένεια (Αναστασία, εξοικείωση με την ΕΣΕ 2013).

Απόσπασμα 17

όταν έρχεται η ώρα για τη συνέντευξη ρωτάνε πράγματα απίστευτα στις αποκεντρωμένες κυρίως γίνεται χαμός εκεί φαίνεται η όλη αποτυχία αν δεν ξέρει ιστορία δεν παίρνει ιθαγένεια η διαφορά δηλαδή του Έλληνας γεννιέσαι ή γίνεσαι ακόμα ισχύει και παρά ισχύει (Φώτης, μελέτη και των δύο ΕΣΕ)

Η διαδικασία απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας αποτελεί ένα είδος αξιολόγησης: αν *αξίζει* κάποιος αλλοδαπός να γίνει Έλληνας πολίτης (απόσπασμα 16) να ενταχθεί στην ενδοομάδα που αποτελεί το ελληνικό έθνος. Η υπαγωγή στην εθνική ομάδα αναγνωρίζεται με τη γέννηση, Έλληνας *γεννιέσαι*, διαφορετικά απαιτείται να αποδείξει κάποιος μέσα από την ενταξιακή πορεία που ακολούθησε αν απέκτησε τις γνώσεις και τα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για να αναγνωρίζεται ως Έλληνας, για να γίνει αποδεκτός από την εθνική ομάδα. Ενώ η υπαγωγή στην εθνική ομάδα για τον άνθρωπο που έχει ελληνική καταγωγή (εξ αίματος) θεωρείται αυταπόδεικτη. Η ιθαγένεια αποτελεί μία *επιβράβευση* για τις προσπάθειες που έχει καταβάλλει, και σαν επιβράβευση παίρνει την αξία που της δίνει η ελληνική κοινωνία. Ωστόσο σαν διαδικασία αποτελεί μία *αποτυχία* γιατί η αξία αυτή μεταφράζεται σε μία στείρα γνώση της ιστορίας και της γεωγραφίας.

Στο διάγραμμα 4 οι τάξεις παρουσιάζονται με τις ονομασίες τους και τις λέξεις με τη συγκριτικά μεγαλύτερη συνεμφάνιση. Οι δύο υπερκείμενες κατηγορίες που έχουν

[illegible]

Συμπεράσματα 1ου σταδίου

- με βάση τη βούληση του να παραμείνει και κατά συνέπεια να ενταχθεί στην κοινωνία υποδοχής (προ και μετά το 2015)
- με κριτήριο το καθεστώς προστασίας: πρόσφυγες και μετανάστες

- με κριτήριο τη λειτουργία του στην κοινωνία υποδοχής, κατηγοριοποιείται είτε ως πρόβλημα ή απειλή είτε ως συνεισφορά στην αλλαγή και τον εμπλουτισμό της κοινωνίας υποδοχής.

Με την απόδοση στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς συγκεκριμένων προθέσεων κατασκευάζεται η αναπαράσταση των ομιλούντων για το μεταναστευτικό πληθυσμό. Σύμφωνα, μ' αυτή ο μεταναστευτικός πληθυσμός που εισήλθε στη χώρα μετά το 2015 απεικονίζεται ως «προσωρινός», ο οποίος έχει τη δυνατότητα να επιλέξει αν θα μείνει και αναπαριστάται ως δεδομένο ότι δεν επιθυμεί να μείνει στην Ελλάδα. η γλώσσα αναδεικνύεται ως η βασική προϋπόθεση ένταξης, η οποία έχει ομογενοποιητικά χαρακτηριστικά.

Από την άλλη πλευρά η οικονομική κρίση και οι συνέπειες της χρησιμοποιούνται ως δικαιολογία για την «απουσία» της ελληνικής κοινωνίας στη διαδικασία της ένταξης. Η απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας αποτιμάται από τη μία πλευρά ως εργαλείο ένταξης και από την άλλη ως μία προβληματική διαδικασία που αποτυγχάνει να εντάξει στην εθνική εσωμάδα άτομα που πραγματικά πληρούν τα κριτήρια. Η προάσπιση της θετικής πλευράς της μετανάστευσης για την ελληνική κοινωνία δεν αποτελεί κοινό τόπο στην αναπαράσταση της ένταξης, καθώς υποστηρίζεται παρά μόνο από μία ομιλήτρια.

2^ο Στάδιο ανάλυσης

Διερεύνηση των εννοιών: αφομοίωση, ενσωμάτωση, ένταξη

Στη 1^η μελέτη, η λέξη «ενσωμάτωση» κυριαρχούσε στην 1^η τάξη αλλά το περιεχόμενο του όρου αυτού ταυτιζόταν με την αφομοίωση. Στο παρόν στάδιο επιδιώκεται να εντοπιστούν οι διαφοροποιήσεις των κοινωνικών αναπαραστάσεων των εννοιών αφομοίωση, ένταξη και ενσωμάτωση και να καταγραφεί το περιεχόμενο της κάθε έννοιας, όπως αυτό αρθρώνεται μέσα από το λόγο των ομιλούντων. Από το σύνολο των αποσπασμάτων που αφορούν την ερμηνεία των εννοιών αυτών προκύπτουν 5 ρητορικές και αναλύονται τα αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα. Η πρώτη προκρίνει την ενσωμάτωση ως ιδανική κατάσταση (απόσπασμα 1), η δεύτερη ρητορική θεωρεί ως τελικό προορισμό την ένταξη (απόσπασμα 2), η τρίτη που θεωρεί ότι η ενσωμάτωση είναι μία ενδιάμεση κατηγορία (απόσπασμα 3), η τέταρτη που

ταυτίζει την ενσωμάτωση με την αφομοίωση (απόσπασμα 4) και η πέμπτη που ταυτίζει την ένταξη με την ενσωμάτωση (απόσπασμα 5).

Απόσπασμα 1

είναι κακό πράγμα η αφομοίωση γιατί υποτίθεται τους καταστρέφεις το δικό τους πολιτισμικό χαρακτήρα, το ιδανικό είναι η ενσωμάτωση όπου είσαι μέρος, είσαι τμήμα του σώματος και η ένταξη είναι το πρώτο στάδιο για την ενσωμάτωση

(Θανάσης, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2013).

Στο απόσπασμα 1 με τη χρήση του ρήματος *υποτίθεται* δηλώνεται ότι ο ομιλητής αμφισβητεί ότι η αφομοίωση αποτελεί καταστροφή του *πολιτισμικού χαρακτήρα* του μετανάστη. Με τη χρήση του δεύτερου ενικού στο ρήμα *καταστρέφω* ο συνομιλητής δηλώνεται ως καταστροφέας και ο ομιλητής αποστασιοποιείται από την καταστροφή. Στη συνέχεια κατασκευάζεται ως ιδανική διαδικασία, η ενσωμάτωση η οποία αναφέρεται σαν το τελικό στάδιο μίας διαδικασίας που ξεκινά με την ένταξη.

Η χρήση του όρου ενσωμάτωση βασίζεται στη θεωρία του λειτουργισμού ότι η κοινωνία είναι ένα ανθρώπινο σώμα και τα μέλη της κοινωνίας είναι όργανα που εκτελούν κάποια λειτουργία. Η ενσωμάτωση γίνεται αντιληπτή ως εσωτερική προσαρμογή των επιμέρους τμημάτων του όλου. Η άποψη βασίζεται στο γεγονός ότι όπως υπάρχει το τμήμα και το όλο, κατ' αντιστοιχία υπάρχει το μέλος της κοινωνίας και η κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό η ενσωμάτωση παύει να αποτελεί μία ιδιότητα του κοινωνικού συνόλου και εξατομικεύεται, γίνεται ιδιότητα του κάθε ατόμου, των μεταναστών, των ανέργων, των αποφυλακισθέντων. Με την προσέγγιση αυτή κάθε αποτυχία ένταξης γίνεται προσωπική υπόθεση, παύει να αποτελεί μία συστημική κατάσταση (system state) και γίνεται μία ατομική κατάσταση (state of being) (Schinkel, 2018). Αντίστοιχα η αποτυχία ένταξης δεν αποδίδεται στην κοινωνία αλλά στο άτομο.

Απόσπασμα 2

Η ενσωμάτωση για μένα είναι μια ευκαία διαδικασία αλλά δεν είναι ένταξη, η ένταξη είναι πολύ πιο διαλογική διαδικασία, είναι μια διαδικασία προσέγγισης, η ενσωμάτωση παρόλο που σε σχέση με την αφομοίωση αφήνει περισσότερο χώρο και πάλι δεν δίνει απόλυτη ελευθερία στις δυο πλευρές νομίζω ότι η ένταξη σαν έννοια κι αυτό είναι κάπως είναι μια διαδικασία πιο δημοκρατική [...] διαδικασία πολύ πιο αμφίδρομη, δυναμική. Η ενσωμάτωση έχει κι ένα παθητικό στοιχείο μέσα της, η αφομοίωση δεν χρειάζεται να το συζητήσουμε δεν αφήνει τίποτα, κανένα χώρο να μπορέσει να είναι με κάποιο τρόπο ο εαυτός του, πρέπει κάπως να μπει στο καλούπι.

Για μένα η ένταξη είναι πιο αλληλεπιδραστική, δημιουργεί σχέσεις συστημικές.
(Ευτέρπη, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2019)

Σε αντίθεση με το πρώτο απόσπασμα στο δεύτερο απόσπασμα προκρίνεται η ένταξη για το λόγο ότι δημιουργεί σχέσεις συστημικές. Η ένταξη αναπαριστάται ως μία διαλογική, αλληλεπιδραστική, δημοκρατική και δυναμική διαδικασία και αντιπαρατίθεται στην ενσωμάτωση, η οποία θεωρείται σε κάποιο βαθμό ως μία παθητική διαδικασία. Παρά το γεγονός ότι η ενσωμάτωση αξιολογείται ως παθητική χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα ως ευκαία σε σχέση με την αφομοίωση, γεγονός που δημιουργεί μία αντίφαση στο λόγο.

Η αντίθεση στο λόγο μεταξύ των αποσπασμάτων 1 (συντακτικός ρόλος στην ΕΣΕ 2013) και 2 (συντακτικός ρόλος στην ΕΣΕ 2019), είναι συμβατή με την αντίθεση στις στοχεύσεις των δύο ΕΣΕ όπως εντοπίστηκαν στη Μελέτη 1.

Απόσπασμα 3

Η ενσωμάτωση είναι μια έννοια ενδιάμεση, μεταξύ αυτών των δύο πόλων, που δεν θες και εντελώς να τον αφομοιώσεις και να γίνει ένα με τον ημεδαπό με αυτό που εσύ θεωρείς ότι θα έπρεπε να έχει για να πάρει την ελληνική ιθαγένεια

(Ελπινίκη, μερική συμβολή στην ΕΣΕ 2019).

Στο απόσπασμα 3 οι τρεις έννοιες τοποθετούνται σε μία ευθεία με δύο πόλους στα δύο άκρα της, την αφομοίωση και την ένταξη. Στην ευθεία αυτή η ενσωμάτωση τοποθετείται στη μέση. Εδώ η αφομοίωση ταυτίζεται με την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας: ο μετανάστης γίνεται ίδιος με τον ημεδαπό ή με ότι προσδοκάται να είναι ίδιος. Η απόκτηση της ιθαγένειας φαίνεται να αποτελεί ένα από τα τελικά στάδια της ενταξιακής πορείας, τότε αυτός που φτάνει σ' αυτό το στάδιο έχει αφομοιωθεί από την κοινωνία υποδοχής. Η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και η απόκτηση της ιθαγένειας δεν φαίνονται σαν δύο καταστάσεις που μπορούν να συνυπάρξουν.

Απόσπασμα 4

Για μένα η ενσωμάτωση και η αφομοίωση είναι ταυτόσημες και το λέει αυτό η ελληνική γλώσσα. Παλιά λέγαμε ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας και ένταξη όταν μιλούσαμε για το σύνολο, η ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας, πραγματικά ενσωματώνεσαι σε ένα σύστημα εργασιακό, η ενσωμάτωση σε μία κοινωνία, θα πει ότι γίνεσαι μέρος μιας κοινωνίας συνολικά, αυτό ούτε εφικτό είναι κι αν είναι επιδίωξη θυμίζει αφομοίωση, όχι θυμίζει, ταυτίζεται με την αφομοίωση, θα πρέπει να απεκδυθείς την όποια ταυτότητα σου για να ενσωματωθείς (Κατερίνα, μερική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ).

Απόσπασμα 5

Ενσωμάτωση και ένταξη είναι το ίδιο πράγμα, είναι ο ίδιος όρος τον οποίο απλώς τυγχάνει να έχουμε δύο διαφορετικούς όρους που μπορούμε να το χρησιμοποιούμε στην Ελλάδα, η αφομοίωση είναι τελείως διαφορετικό πράγμα, σημαίνει ότι ανήκεις στο έθνος αυτό, δηλ. η έννοια της αφομοίωσης σχετίζεται με το ότι μπαίνεις σε μία χοάνη άρα γίνεσαι ένα μ' αυτήν. (Βαγγέλης, εξοικείωση και με τις δύο ΕΣΕ).

Στο απόσπασμα 5 οι έννοιες ενσωμάτωση και ένταξη δεν διαφοροποιούνται, είναι ταυτόσημες. Η αφομοίωση συνδυάζεται όχι με την υπηκοότητα όπως στο απόσπασμα 3 αλλά με την εθνικότητα. Το αποτέλεσμα της αφομοίωσης είναι ότι το άτομο ανήκει στην ενδοομάδα που αποτελεί το έθνος. Αυτός που μπαίνει στη χοάνη χάνει την πολιτισμική του και εθνική του ταυτότητα. Η αναπαράσταση της ένταξης, όπως αρθρώνεται στο απόσπασμα δύο αντιστοιχεί στην επιστημονική έννοια της ένταξης σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης. Η αναπαράσταση όμως της έννοιας της ενσωμάτωσης αλλάζει περιεχόμενο μεταξύ των ομιλητών. Κοινός τόπος για την έννοια αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί μία ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ ένταξης και αφομοίωσης. Δεδομένου, ότι στη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης η ένταξη δεν διαχωρίζεται από την έννοια της ενσωμάτωσης, η δόμηση της αναπαράστασης της βασίζεται σε άλλες θεωρίες, όπως η θεωρία του λειτουργισμού. Όσον αφορά την έννοια της αφομοίωσης ως μία διάσταση της επιπολιτισμοποίησης η αναπαράσταση της αντιστοιχεί στην επιστημονική έννοια εκτός από την περίπτωση του πρώτου αποσπάσματος, όπου αμφισβητείται η καταστροφική ιδιότητα της αφομοίωσης. Δεδομένου ότι ο ομιλών στο απόσπασμα αυτό προέρχεται από τη συντακτική ομάδα της ΕΣΕ 2013, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι επιβεβαιώνεται το εύρημα της πρώτης μελέτης, σύμφωνα με το οποίο η ΕΣΕ 2013 είχε στόχευση την αφομοίωση.

Τα όρια της ένταξης και ο ρόλος του κράτους

Σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης η πιο αποτελεσματική στρατηγική θεωρείται η ένταξη κατά την οποία διατηρείται η πολιτισμική ταυτότητα της κοινωνίας προέλευσης και ταυτόχρονα υιοθετείται ο πολιτισμός της κοινωνίας υποδοχής. Αποτελεί όμως θέμα διερεύνησης σε ποια αναλογία αυτό συμβαίνει: μπορεί κάποιος να διατηρήσει το 50% των πολιτισμικών του χαρακτηριστικών και να υιοθετήσει 50% της κοινωνίας υποδοχής; Ή μήπως αυτή η αναλογία είναι 10% και 90%; Για να απαντηθούν τα ερωτήματα αυτά πρέπει να ληφθεί υπόψη η προσλαμβανόμενη πολιτισμική απόσταση και το γενικότερο κοινωνικό πλαίσιο. Ποια είναι δηλαδή τα

όρια της αποδοχής της πολιτισμικής ετερότητας και της ισότιμης αντιμετώπισης τους των μεταναστευτικών πληθυσμών, όπως προκύπτει από την συνδυαστική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων σε δύο ζητήματα τα οποία τέθηκαν: η μαντίλα στα σχολεία και το γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι σε μία κοινωνία αξιολογούνται ως προς την ένταξη τους ενώ κάποιοι άλλοι όχι. Μέσα από τις απόψεις που διατυπώνονται στα παρακάτω αποσπάσματα για την ένταξη κατασκευάζονται επίσης κοινωνικές αναπαραστάσεις για το ελληνικό κράτος και το ρόλο του στην ένταξη.

Ισχυρό κοσμικό κράτος

Απόσπασμα 10

Η μαντίλα στα σχολεία είναι εξόχως πολιτικό ζήτημα, εμένα η άποψη μου είναι ότι οι ελληνικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίσουν σε απόλυτο ποσοστό το κοσμικό χαρακτήρα του κράτους στο πλαίσιο αυτό οποιοδήποτε θρησκευτικό σύμβολο θα έπρεπε να είναι εκτός εκπαίδευσης όπως και εκτός διοίκησης και εκτός δημόσιας λειτουργίας, δεν ενδιαφέρει, [...] πρέπει εκεί το ελληνικό κράτος όπως και όλα τα κράτη μέλη να είναι αυστηρά, να είναι ξεκάθαρα, θρησκευτικά σύμβολα δεν αφορούν το κοσμικό κράτος, άρα οποιοδήποτε θρησκευτικό σύμβολο έχει ιδεολογιοποιηθεί πρέπει να απαγορεύεται. (Βαγγέλης, μελέτη και των δύο ΕΣΕ)

Απόσπασμα 11

Είναι απολύτως σεβαστό αυτό [να αξιολογούνται οι μετανάστες], με την έννοια ότι ο Έλληνας πολίτης αίρει την ιδιότητα από το σύνταγμα, το σύνταγμα απ' την άλλη διασφαλίζει την ισότητα όλων των ανθρώπων που διαβιούν σε όλη την επικράτεια μεν αλλά διαχωρίζει σε πολίτες και μη πολίτες. Εσύ λοιπόν οφείλεις για το καλό του ίδιου του αλλοδαπού να τον βάλεις σε μία διαδικασία ενταξिमότητας.

(Βαγγέλης, μελέτη και των δύο ΕΣΕ)

Στα αποσπάσματα 10-11 κατασκευάζεται ένα κράτος με ισχυρές εξουσίες, που διακρίνει μέσω του συντάγματος σε πολίτες και μη πολίτες, απαγορεύει σύμβολα και ιδεολογίες από τα σχολεία και καθοδηγεί τους αλλοδαπούς για το δικό τους καλό. Η συχνή χρήση του ρήματος *πρέπει* υποδηλώνει ότι ο διαχωρισμός του κοσμικού κράτους είναι αναγκαίο αλλά δύσκολο επίτευγμα. Η ασύμμετρη αξιολόγηση της ένταξης των αλλοδαπών εκλαμβάνεται ως μία διαδικασία ενταξिमότητας την οποία

οφείλουν υποστούν ως μη πολίτες, πιθανά χωρίς τη θέληση τους δεδομένου ότι κάποιος άλλος τους βάζει σ' αυτή τη διαδικασία.

Δημοκρατικό κράτος

Απόσπασμα 12

Εμένα δεν με ενοχλεί η μαντίλα στα σχολεία με την ίδια λογική που δεν με ενοχλεί ο σταυρός στα σχολεία, ούτε είμαι της άποψης να τα καταργήσουμε τα εθνικά σύμβολα, τα θρησκευτικά τα έχουμε ταυτίσει με πολιτισμικά σύμβολα είναι ένα κομμάτι της ελευθερίας έκφρασης του ατόμου το οποίο μια κοινωνία που είναι δημοκρατική είναι ευνομούμενη, σέβεται και το διαφορετικό, κανονικά μπορεί να το εντάξει μέσα στη φιλοσοφία της.

Απόσπασμα 13

Είναι δυσανάλογο να γίνεται αξιολόγηση της ένταξης για τους μετανάστες – πρόσφυγες τη στιγμή που δεν γίνεται για τους ημεδαπούς και επίσης είναι περίεργο γιατί λέμε για να δούμε πως εντάχθηκαν εσύ που ήρθες από το εξωτερικό και δεν το λέμε για όλους που έρχονται από το εξωτερικό αν είσαι επενδυτής δεν μας νοιάζει αν έχεις ενταχθεί [...]. Είναι οξύμωρο προφανώς γιατί με την ίδια λογική θα έπρεπε για τους αποφυλακισθέντες να έχουμε δείκτες συμφωνώ καταλαβαίνω να έχεις ενδείξεις το αν εσύ αφήνεις χώρο ώστε να τους είναι εύκολο, [...] ο άνθρωπος δεν πρέπει να αξιολογηθεί προφανώς, ο άνθρωπος θα κάνει κι αυτός τη διαδρομή του πρέπει να έχει την ελευθερία να κάνει τη διαδρομή του μπορεί να αρνηθεί, έχει την ελευθερία να το κάνει, εσύ δεν πρέπει να τον περιθωριοποιήσεις. (Ευτέρπη, συντακτικός ρόλος στην ΕΣΕ 2019)

Στα αποσπάσματα 12-13 τα όρια της ένταξης ταυτίζονται με τα όρια ενός δημοκρατικού κράτους που διασφαλίζει ίσα δικαιώματα σε όλους τους κατοίκους του, σέβεται το διαφορετικό και την ελευθερία έκφρασης όλων των ατόμων. Η αξιολόγηση απορρίπτεται ως δυσανάλογη και για να υποστηριχθεί η άποψη αυτή τίθενται ως παράδειγμα οι άνισοι όροι που ισχύουν για τους επενδυτές αλλοδαπούς για τους οποίους δεν τίθεται αξιολόγηση της ένταξης τους στην κοινωνία. Εδώ ο λόγος δεν διχάζει αλλά ενώνει με την κατασκευή της υπέρτερης ταυτότητας: του ανθρώπινου είδους. Ως μέλη της ευρύτερης αυτής ομάδας κανένας δεν πρέπει να αξιολογείται αλλά να του δοθεί ο χώρος και η ελευθερία να αποφασίσει για την ένταξη του.

Πατερναλιστικό κράτος

Απόσπασμα 14

Υπάρχουν δύο πεδία, το δημόσιο και το ιδιωτικό, προσωπικώς δεν είμαι κατά της μαντίλας, με ενοχλεί η μαντήλα, το θεωρώ προσβολή της γυναικείας προσωπικότητας αλλά αν ο άλλος θέλει να το φοράει γιατί αισθάνεται άνετα, μπορεί να το φοράει στον καθημερινό του βίο, δηλ. αν θέλει να πηγαίνει στο σχολείο με μαντήλα, να πάει στο σχολείο με μαντήλα. υπάρχει και το δημόσιο, οι δημόσιες εκδηλώσεις του σχολείου, οι παρελάσεις, εκεί διαφωνώ στο να φοράει μαντήλα [...]οπότε διαχωρίζω τη δημόσια παρουσία με την καθημερινότητα, το ιδιωτικό εκεί πιστεύω ότι αν ο άλλος θέλει να τη φοράει ας τη φοράει δεν έχω κανένα πρόβλημα (Θανάσης, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2013).

Απόσπασμα 15

Δεν έχουν πάντα τον ίδιο βαθμό αντιλήψεως των πραγμάτων, δηλαδή αυτό που εμείς θεωρούμε αξιολόγηση αυτή δεν το θεωρούν πολλές φορές αξιολόγηση (Θανάσης, με ρόλο καθοριστικό στην εκπόνηση της ΕΣΕ 2013).

Η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας στον ιδιωτικό βίο και η υιοθέτηση του κυρίαρχου πολιτισμού στο δημόσιο βίο αποτελεί μία στρατηγική επιλογή που γίνεται σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Στο απόσπασμα 14 το δικαίωμα της επιλογής δεν υφίσταται καθώς το κράτος επιλέγει για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, πότε δικαιούνται να εκφράσουν τη θρησκευτική τους ταυτότητα. Αντίστοιχα στο απόσπασμα 15 απορρίπτεται η άποψη ότι οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί αισθάνονται ότι αξιολογούνται ως προς την ένταξή τους με αιτιολογία το *διαφορετικό βαθμό αντιλήψεως των πραγμάτων*. Με την αιτιολογία αυτή μπορεί να δικαιολογηθεί η αξιολόγηση τους. Στα αποσπάσματα 14-15 το πατερναλιστικό κράτος αποφασίζει για το καλό των αλλοδαπών.

Το εθνικό κράτος

Απόσπασμα 16

Σχετικά με τη μαντίλα στα σχολεία, δεν ξέρω πραγματικά, από τη μία θα έλεγα ότι πρέπει να αφήνουμε χώρο στους μετανάστες να κρατάνε στοιχεία του δικού τους χαρακτήρα και της δικής τους προέλευσης της πολιτισμικής εννοώ ή της θρησκευτικής ενδεχομένως υποτίθεται υπάρχει ανεξιθρησκεία, υποτίθεται υπάρχει αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας, υποτίθεται αυτές οι αρχές είναι πλέον πάρα πολύ

σημαντικές για ένα κράτος που δέχεται μετανάστες.[...] δηλαδή είναι το κράτος που προσπαθεί να εντάξει, οι πολίτες που προσπαθούν κι αυτοί να το αποδεχθούν αλλά και οι αλλοδαποί που θέλουν να ενταχθούν, δηλαδή δεν μπορείς να εντάξεις κάποιον με το ζόρι οπότε υπάρχει και το κομμάτι ότι εσύ σαν αλλοδαπός έχεις υποχρέωση να προσπαθήσεις να προσαρμοστείς και στον νέο πολιτισμό στην οποίο πλέον είσαι ενεργό μέλος [...] νομίζω μία απάντηση θα ήταν αποδέχομαι τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του καθενός μέχρι το σημείο που δεν προσβάλλει τη δική μου κοινωνία καθώς έτσι θα το έθετα. Δηλαδή αν φτάναμε σε ένα σημείο μέσα από κάποια πράγματα να προσβάλλονταν ο ελληνικός πολιτισμός ή τα ελληνικά ήθη και έθιμα ή οι Έλληνες πολίτες με κάποιον τρόπο εκεί θα έπρεπε ίσως να απαγορευθεί. Τώρα στην πράξη αυτό δεν ξέρω τι σημαίνει αλλά κάπως έτσι θα το έθετα. (Αναστασία, εξοικείωση με την ΕΣΕ 2013).

Απόσπασμα 17

Πιστεύω ότι αξιολογείται κι η ένταξη των Ελλήνων έμμεσα μέσα από άλλες διαδικασίες [...] οι Έλληνες που νιώθουν περιθωριοποιημένοι, δεν αξιολογούνται γιατί θεωρούνται δικοί μας, μπορεί να ακούγεται άσχημο, είναι δικοί μας είναι οι συνάνθρωποι μας είναι Έλληνες, είναι Έλληνες, αυτό έχει μία βαρύτητα, στην τελική είναι Έλληνες, είναι πολίτες της χώρας και από τη στιγμή που είναι πολίτες της χώρας, ίσως έχουν κάποια δικαιώματα παραπάνω, δεν μπορείς εύκολα να τους αφαιρέσεις κάποια δικαιώματα που έχουν παγίως, είναι πολίτες απολαμβάνουν κάποια πράγματα δεν θα κάθесαι να τους κρίνεις για το παραμικρό, τον αλλοδαπό εδώ που τα λέμε αν θες να τον κάνεις Έλληνα θα τον περάσεις από κάποιου είδους εξέταση πρέπει να σου αποδείξει κάποια πράγματα, καλώς ή κακώς καλείται να σου αποδείξει κάποια πράγματα δεν είναι απαραίτητα κακό αυτό το ίδιο θα ίσχυε και για τον Έλληνα που πάει στο εξωτερικό. Δεν είμαι αυτού του κλάδου αλλά φαντάζομαι υπάρχουν σχετικές θεωρίες, το κράτος είναι μία οντότητα, που προστατεύει τους πολίτες του, οφείλει να κρατάει τους άλλους απ' έξω, όχι με την κακή την έννοια αλλά να προστατεύει τους πολίτες του και με κάποια φίλτρα να εντάσσει και κάποιους άλλους καινούργιους, νομίζω αυτή είναι η λογική από πίσω (Αναστασία, εξοικείωση με την ΕΣΕ 2013).

Στα αποσπάσματα 16 και 17 η ομιλήτρια αρχικά αμφιταλαντεύεται στη διατύπωση της άποψης της. Στο απόσπασμα 16 για να υποστηρίξει την άποψη της παραθέτει την αντίθετη επιχειρηματολογία δηλαδή την εφαρμογή των βασικών αρχών της ένταξης, της πολυπολιτισμικότητας, συντάγματος (ανεξιθρησκεία). Όμως με τη χρήση του ρήματος *υποτίθεται* αμφισβητεί ότι όλες αυτές οι αρχές τηρούνται στην πραγματικότη-

τα. Υποστηρίζει ότι το κράτος και η κοινωνία κάνουν ό,τι μπορούν, συνεπώς μένει στους αλλοδαπούς να αποδείξουν ότι θέλουν να προσαρμοστούν απορρίπτοντας ένα θεμελιώδες πολιτισμικό και θρησκευτικό σύμβολο τους. Η χρήση του ρήματος *προσπαθούν* μόνο για το κράτος και την κοινωνία, αφήνει να εννοηθεί ότι οι αλλοδαποί δεν προσπαθούν να ενταχθούν παρά το γεγονός ότι έχουν *υποχρέωση* να το κάνουν. Ο λόγος εδώ λειτουργεί για να αποδώσει ευθύνες σε όσους αλλοδαπούς δεν προσπαθούν και να δικαιολογήσει το κράτος και την κοινωνία που προσπαθούν. Η αντίφαση που ενυπάρχει μεταξύ της αρχικής της θέσης απέναντι στις αρχές της πολυπολιτισμικότητας και της δεύτερης θέσης απόδοσης ευθυνών στους αλλοδαπούς επιλύεται με την υιοθέτηση μίας μέσης λύσης: η αμοιβαία προσαρμογή έχει ως όριο το σημείο που αρχίζει να προσβάλλεται ο πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα της κοινωνίας υποδοχής. Η ένταξη κατασκευάζεται ως μία κατάσταση όπου κράτος και κοινωνία προσπαθούν να προσαρμοστούν και οι αλλοδαποί οφείλουν να προσπαθήσουν να προσαρμοστούν, αρκεί να μην ξεπεράσουν τα όρια που κάθε φορά θέτει η κοινωνία. Η ασύμμετρη σχέση μεταξύ των κοινωνιών υποδοχής και των μεταναστευτικών πληθυσμών αναφορικά με τις προσαρμογές που υιοθετήσουν είναι προφανής.

Πρόδηλη είναι επίσης η υπαγωγή της ομιλήτριας στην ομάδα της κοινωνίας υποδοχής, με τη χρήση του πρώτου πληθυντικού *αφήνουμε* και στη συνέχεια την αναφορά της κοινωνίας υποδοχής ως *δική μου κοινωνία*.

Στο επόμενο απόσπασμα και πάλι η κατεύθυνση του λόγου αλλάζει: από τη αρχική θεώρηση ότι όλοι αξιολογούνται με κάποιο τρόπο οδηγείται στη δικαιολόγηση της αξιολόγησης των μεταναστών. Ο μετανάστης προκειμένου να ενταχθεί στην ενδοομάδα του έθνους οφείλει να περάσει κάποια *εξέταση* για να *αποδείξει κάποια πράγματα*. Με τη λέξη *εξέταση* αναφέρεται στην απόκτηση του καθεστώτος της ιθαγένειας, καθώς είχε προηγηθεί σχετική ερώτηση. Οι Έλληνες πολίτες διαχωρίζονται από τους μετανάστες γιατί αποτελούν μέλη της ενδοομάδας, *είναι δικοί μας είναι οι συνάνθρωποι μας*, στην οποία αυτοκατηγοριοποιείται και η ομιλήτρια με τη χρήση του πρώτου πληθυντικού προσώπου. Ο χαρακτηρισμός των Ελλήνων ως *συνάνθρωποι μας* υποδηλώνει ότι οι μετανάστες, ως εξωομάδα, δεν είναι συνάνθρωποι μας, έχουν χάσει την ανθρώπινη υπόσταση τους. Εδώ ο λόγος χρησιμοποιείται για να δικαιολογηθεί η άποψη που εκφράζεται (*μπορεί να ακούγεται άσχημο, καλώς ή κακώς*) και να παρουσιαστεί ως ρεαλιστική. Στα δύο αυτά αποσπάσματα η κοινωνική αναπαράσταση της ένταξης των μεταναστευτικών

πληθυσμών στην ελληνική κοινωνία προσομοιάζει την αφομοίωση. Η κοινωνία υποδοχής βρίσκεται πλεονεκτική θέση να ορίζει ποια είναι τα όρια μέχρι τα οποία μπορεί να φτάσει η εκδήλωση της πολιτισμικής ταυτότητας του μετανάστη. Η άνιση σχέση των δύο ομάδων είναι προφανής.

Η ελληνική κοινωνία υποδοχής

Μέσα από το λόγο των συμμετεχόντων κατασκευάζονται τρεις μετα-αναπαραστάσεις για την ελληνική κοινωνία υποδοχής. Η πρώτη αφορά την παραδοσιακή, κλειστή και φοβική κοινωνία που δεν αποδέχεται τη διαφορετικότητα είτε γιατί δεν έχει εκπαιδευτεί είτε γιατί φοβάται. Από την άλλη πλευρά είναι η κοινωνία που επειδή έχει πληγεί από την οικονομική κρίση και δέχεται μεγάλο αριθμό μεταναστών, δικαιολογείται να έχει αναπτύξει κάποια αντανakλαστικά αποστασιοποίησης και τέλος είναι η κοινωνία με το μεταναστευτικό και προσφυγικό παρελθόν που είναι ικανή να επιδείξει αλληλεγγύη. Ταυτόχρονα, όμως με την κοινή γνώση και τις διαφοροποιήσεις της μέσα από το λόγο των συμμετεχόντων αναδεικνύονται και οι υπαγωγές τους σε συγκεκριμένες ομάδες. Στη συνέχεια αναλύονται αποσπάσματα που αφορούν την πρώτη εκδοχή.

Απόσπασμα 6

Δεν ξέρω κατά πόσο η ελληνική κοινωνία μπορεί να συμβάλει στην ένταξη ή θέλει, [...] στην επαρχία [...] ο ρατσισμός υφίσταται κανένας δεν το παραδέχεται, όχι κανένας ελάχιστοι το παραδέχονται, οι περισσότεροι σου λένε δεν είμαι εγώ ρατσιστής αλλά... Υπάρχει ρατσισμός, τώρα κυρίως θα βοηθήσουν από ψυχοπονιά, θα βοηθήσουν τον μετανάστη που δεν έχει φαγητό, [...] θα του δώσουν φαγητό [...] τα αστικά κέντρα είναι πιο ανεκτικά, τουλάχιστον έχουν περισσότερο κόσμο και μοιραία κάποιοι θα είναι όχι απλά ανεκτικοί θα είναι και άνθρωποι που να θέλουν να βοηθήσουν αλλά συντονισμένα κάτι δεν γίνεται, [...] η ελληνική κοινωνία περιμένει να τα κάνει όλα το κράτος αν γίνεται χωρίς λεφτά. Τα λεφτά να πηγαίνουν στους ημεδαπούς, στην πλειονότητα πάλι μιλάω και όχι τόσο στους αλλοδαπούς, εγώ γκρίνια ακούω παντού, ότι στους παιδικούς παίρνουν τους μετανάστες, ότι τα επιδόματα τα παίρνουν μετανάστες, ότι στα νοσοκομεία έχουμε πήξει στους μετανάστες και δεν μπορούμε να εξυπηρετηθούμε εμείς οι Έλληνες, εγώ αυτό ακούω εκτός δουλειάς [...] γιατί όταν θα έρθει ο άλλος να μιλήσει με σένα, ως εκπρόσωπο του συγκεκριμένου φορέα δεν θα σου πει αυτά που σκέφτεται αν είσαι έξω όμως και δεν έχεις ιδιότητα επαγγελματική ή δεν ξέρουν την ιδιότητα σου [...] και δυστυχώς τα ακούς συχνά και απ' όλους. Δεν είναι ανεκτικοί στο

διαφορετικό και αυτό που μου κάνει εντύπωση είναι ότι έχουμε χρόνια μετανάστες είναι δεκαετίες πια που έχουμε, [...] οι μετανάστες που έχουμε χρόνια εδώ, [...] έχουμε κάποια κοινά [...] δεν φαίνονται, ενώ η μαντήλα πχ ή το σκούρο χρώμα φαίνεται και σ' αυτό το διαφορετικό [...] δεν είναι ανεκτικοί θα γυρίσουν να κοιτάζουν στον δρόμο, θα αλλάξουν πεζοδρόμιο. (Κωνσταντίνα, μερική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ)

Στο απόσπασμα 1 κατασκευάζονται πέντε κατηγορίες: η κοινωνία με δύο υποκατηγορίες, επαρχιακή και αστική, το κράτος, η δημόσια διοίκηση στην οποία ανήκει η ομιλήτρια, οι μετανάστες που δεν φαίνονταν, και συνεπώς ήταν ανεκτοί και στους μετανάστες που φαίνονται, οι οποίοι δεν είναι ανεκτοί. Η ελληνική κοινωνία διαχωρίζεται αρχικά ως προς τη συμπεριφορά της προς τους μετανάστες στην επαρχία και στα αστικά κέντρα. Η πρώτη αναπαρίσταται ως μη ανεκτική και ξενοφοβική ενώ η δεύτερη ως πιο ανεκτική. Η αναφερόμενη «ψυχοπονιά» παραπέμπει σε ελεημοσύνη, η οποία εμπεριέχει ένα στοιχείο ανωτερότητας από την πλευρά αυτού που την παρέχει. Η αναφορά στα εμφανή χαρακτηριστικά όπως το χρώμα του δέρματος αναδεικνύει όχι απλά την μη αποδοχή του διαφορετικού αλλά και ρατσιστικές ιδεοληψίες από την πλευρά της ελληνικής κοινωνίας. Η αναπαράσταση της ελληνικής κοινωνίας αντικειμενοποιείται σε δύο διαστάσεις: από τη μία ως μη ανεκτική στο διαφορετικό έως και ρατσιστική και από την άλλη ως αλληλέγγυα στο βαθμό που αναδεικνύει τη δική της ανωτερότητα.

Η προδηλότητα της ταυτότητας του δημοσίου υπαλλήλων γίνεται φανερή στη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται στο απόσπασμα 1: η ομιλήτρια ως μέλος της ομάδας της δημόσιας διοίκησης συνομιλεί με τον «άλλο», το μέλος της κοινωνίας το οποίο φαίνεται να δέχεται ρεαλιστικές (πρόσβαση σε δημόσιους πόρους) και συμβολικές απειλές (μαντίλα) από τους μετανάστες. Μέσα από το λόγο δημιουργείται μία νοητή απόσταση μεταξύ της ομάδας της κοινωνίας και της ομάδας της δημόσιας διοίκησης. Η απόσταση αυτή που κατασκευάζεται έχει μία συγκεκριμένη λειτουργία: την αποφυγή υπαγωγής της ομιλήτριας στη ευρύτερη κοινωνική ομάδα την οποία έχει ήδη περιγράψει με αρνητικά χαρακτηριστικά. Στη δημιουργία απόστασης στοχεύει και η εναλλακτική χρήση του πρώτου ενικού και πληθυντικού, «εγώ γκρίνια ακούω» και «έχουμε χρόνια μετανάστες» με το τρίτο πληθυντικό «δεν είναι ανεκτικοί».

Απόσπασμα 7

Το εθνικό έχει παίξει σημαντικό ρόλο γιατί συμβολικά και πολιτικά ανάγεται σε ένα debate πολύ μεγάλο, [...] μην έρθει ο άλλος πολιτισμός σε εμάς τους καθαρόαιμους,

όλο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, αυτό δεν ισχύει μόνο για την Ελλάδα, υπάρχει αυτή η φοβία παντού [...] αντίληψη του ότι η μετανάστευση είναι ένα πρόβλημα, δεν είναι ευκαιρία [...] είναι ένα βάρος, [...] αντίληψη ότι το ξένο και το διαφορετικό επειδή δεν το γνωρίζω το φοβάμαι [...] η κοινωνία δεν έχει καλλιεργηθεί σε μία κουλτούρα ανοιχτή, δεν είναι ανοιχτή η κοινωνία, φοβάται και είναι φυσιολογικό σ' ένα βαθμό να φοβάσαι κάτι που δεν έχεις γνωρίσει δεν έχεις ξαναδεί αλλά ο φόβος είναι πιο έντονος είναι δυσανάλογος με αυτό που συμβαίνει δηλαδή άνθρωποι έρχονται παιδιά, δύο χέρια, δύο πόδια (Ευτέρπη, συντακτικός ρόλος στην ΕΣΕ 2019).

Στο απόσπασμα 2 διατηρείται η αναπαράσταση μίας φοβικής κοινωνίας και προστίθεται το στοιχείο αυτοπροσδιορισμού της κοινωνίας ως φορέα ενός ανώτερου και αμόλυντου πολιτισμού, συνθήκη που κρίνεται ότι ισχύει και στην Ευρώπη. Με τη φράση *σε εμάς τους καθαρόαιμους* αμφισβητείται η επιχειρηματολογία των εθνικιστικών ιδεολογιών, οι οποίες στην Ελλάδα έχουν στηθεί σε μία κοινωνική αναπαράσταση της συνέχειας του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα μέχρι τους σύγχρονους χρόνους. Η αναπαράσταση αυτή κατασκευάστηκε για να συγκροτήσει την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων σε εποχές που η εθνική κυριαρχία απειλούνταν και έχει εμπλουτιστεί με την θεωρία της ανωτερότητας του ελληνικού πολιτισμού (Sapountzis, 2013). Κατασκευάζεται η κατηγορία της ανθρώπινης υπόστασης για να λειτουργήσει ως ομογενοποιητικό στοιχείο μεταξύ της κοινωνίας υποδοχής και του μεταναστευτικού πληθυσμού, καθώς όλοι οι άνθρωποι υπάγονται στην ανθρώπινη ταυτότητα, το ανώτερο επίπεδο αυτοκατηγοριοποίησης.

Απόσπασμα 8

Οι Έλληνες σαν λαός δεν είμαστε ιδιαίτεροι πεπαιδευμένοι, έχουμε ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο χειροτερεύει τα τελευταία 20-30 χρόνια. Δεν φαίνεται να υπάρχει λόγος να διαφοροποιηθούμε εμείς, σε φανταστικό επίπεδο θεωρούμε τον εαυτό μας ότι δεν είμαστε ρατσιστές, ότι είμαστε φιλόξενοι, ναι φιλόξενοι είμαστε όσο οι ξένοι μπαίνανε και βγαίνανε, περνούσαν ως transit και φεύγανε, όταν για διάφορους λόγους το 2016 έκλεισε η βαλκανική οδός φάνηκε ότι δεν είμαστε ιδιαίτερα φιλόξενοι. (Φώτης, μέλη και των δύο ΕΣΕ)

Απόσπασμα 9

Δεν έχουμε εκπαιδευτεί να αποδεχόμαστε το διαφορετικό να μάθουμε μέσα στα σχολικά εγχειρίδια για άλλους πολιτισμούς για άλλες θρησκείες για περιόδους που εμείς είχαμε συναναστραφεί με άλλους πολιτισμούς με άλλους λαούς δεν καλλιεργείται αρκετά αυτό. (Ελπίδα, τμηματική συμβολή και στις δύο ΕΣΕ).

Στα αποσπάσματα 3 και 4 ο ρατσισμός και η μη αποδοχή του διαφορετικού δικαιολογούνται λόγω της έλλειψης ανάλογης εκπαίδευσης. Με τον τρόπο αυτό μετατίθεται η ευθύνη από την κοινωνία στην πολιτεία που έχει την υποχρέωση να εκπαιδεύσει τους πολίτες της. Η απόδοση της ευθύνης στην πολιτεία επιτρέπει στους ομιλητές να ταυτίζονται με την κοινωνία, όπως φαίνεται από τη χρήση του πρώτου πληθυντικού, χωρίς να έρχονται σε σύγκρουση οι δύο ταυτότητες τους. Στο απόσπασμα 3 η άμεση παραδοχή «δεν είμαστε φιλόξενοι» λειτουργεί αντίστροφα από την κλασσική έκφραση «δεν είμαι ρατσιστής αλλά» και φανερώνει αναστοχασμό και αντιρατσισμό (Van Dijk, 1992). Στο απόσπασμα 4 αντιπαρατίθεται η πολυπολιτισμική ιστορία της Ελλάδας, με την εκπαίδευση για την αποδοχή. Γίνεται η παραδοχή ότι η «συναναστροφή» με άλλους πολιτισμούς σε ένα ιστορικό -κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο μπορεί να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας σε κλειστή τάξη ενός σχολείου σε ένα τελείως διαφορετικό ιστορικό-κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο. Όπως επισημαίνουν όμως οι Figgou και Condor (2006) με βάση τα συμπεράσματα της έρευνας τους για την προκατάληψη και τον ρατσισμό απέναντι στους Αλβανούς στην Θεσσαλονίκη, η εκπαίδευση από μόνη της δεν φαίνεται να μπορεί να δώσει λύσεις σε ζητήματα όπως ο ρατσισμός και η προκατάληψη, που εμπεριέχουν διλήμματα για τα ατομικά και ομαδικά όρια της διαφορετικότητας και της ανθρώπινης ομοιομορφίας, τη στιγμή που τα ίδια διλήμματα προβληματίζουν την παγκόσμια ακαδημαϊκή κοινότητα των κοινωνικών επιστημών. Στα αποσπάσματα 2,3 και 4 δεν κατασκευάζονται στο λόγο των ομιλητών υποκατηγοριοποιήσεις της κοινωνίας, όπως στο απόσπασμα 1 (αστικά κέντρα και επαρχία). Η κοινωνία αντιμετωπίζεται ως μία ενιαία ομάδα με κοινά όμοια χαρακτηριστικά. Αυτό διευκολύνει τη δικαιολόγηση της λόγω της απουσίας σωστής εκπαίδευσης, η οποία πάλι φαίνεται να εφαρμόζεται ενιαία σε όλη την κοινωνία.

Συμπεράσματα

Με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα επιδιώχθηκε να προσδιοριστεί το περιεχόμενο της κοινωνικής αναπαράστασης της ένταξης μέσα από τα κοινά σημεία και τις διαφορές των δύο θεσμικών κειμένων στρατηγικής ένταξης (ΕΣΕ 2013 και ΕΣΕ 2019). Στην ΕΣΕ 2013 η εικόνα της ένταξης διαφοροποιείται από την επιστημονική έννοια της ένταξης σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης. Η κοινωνική αναπαράσταση της ένταξης αντικειμενοποιείται ως απώλεια της πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας καταγωγής και υιοθέτηση της κουλτούρας της κοινωνίας υποδοχής. Η

πολυπολιτισμικότητα απορρίπτεται ως πολιτική και υιοθετείται μία επιλεκτική μεταναστευτική πολιτική.

Στην ΕΣΕ 2013 ο μεταναστευτικός πληθυσμός αντιμετωπίζεται με όρους προσφοράς και ζήτησης της αγοράς εργασίας ενώ στην ΕΣΕ 2019 επισημαίνεται η ανάγκη πληθυσμιακής σταθερότητας. Μέσα από τις διαφορετικές αυτές προσεγγίσεις διαφαίνεται ότι η διαφορά μεταξύ των δύο ΕΣΕ και των αναπαραστάσεων τους για την ένταξη είναι η μονιμότητα της διαμονής των μεταναστευτικών πληθυσμών. Στην μία περίπτωση (ΕΣΕ 2013) ο μεταναστευτικός πληθυσμός καλύπτει πρόσκαιρες ελλείψεις στην αγορά εργασίας (όπως ο Αλβανικός πληθυσμός) ενώ στην άλλη (ΕΣΕ 2019) επιδιώκεται να γίνει μέρος του γηγενούς πληθυσμού. Η κοινωνική αναπαράσταση που αναδεικνύεται μέσα από την ΕΣΕ 2019 αντικειμενοποιείται ως αμοιβαίες προσαρμογές και από τους δύο κοινωνικούς δρώντες και συνεπώς ομοιάζει περισσότερο προς την έννοια της ένταξης σύμφωνα με τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης.

Ακολούθως των ευρημάτων της πρώτης μελέτης τέθηκε ο εξής προβληματισμός: μέχρι που μπορούν να φτάσουν οι προσαρμογές που η ελληνική κοινωνία θα υιοθετήσει και σε ποιο βαθμό επιτρέπεται η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας των μεταναστευτικών πληθυσμών. Η δεύτερη μελέτη που διεξάχθηκε μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων με εργαζόμενους από το ευρύτερο τομέα της δημόσιας διοίκησης με αντικείμενο την ένταξη, τη μετανάστευση και την ιθαγένεια, επιδίωκε να εντοπίσει κι άλλες διαστάσεις της αναπαράστασης της ένταξης. Η δεύτερη μελέτη διαχωρίστηκε σε δύο στάδια. Στο πρώτο αναζητήθηκαν οι επικεντρώσεις του λόγου στο σύνολο των λεκτικών κειμένων. Στο δεύτερο στάδιο επιλέχθηκε από το σύνολο των λεκτικών κειμένων να αναλυθούν τα τμήματα των συνεντεύξεων που διαπραγματεύονται τη διαφοροποίηση των εννοιών της ένταξης, της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης και αυτά που διαφαίνεται ότι φωτίζουν περισσότερο τα όρια της ένταξης, όπως ορίστηκαν προηγουμένως.

Από τη διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων της ένταξης, της ενσωμάτωσης και της αφομοίωσης, το περιεχόμενο της ενσωμάτωσης παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μεταβλητότητα: αποτελεί ιδεατή κατάσταση για τους συντάκτες της ΕΣΕ 2013, αφομοίωση για έναν μόνο συμμετέχοντα και ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ αφομοίωσης και ένταξης για τον μεγάλο αριθμό των συμμετεχόντων. Κοινός σχεδόν τύπος της κοινωνικής αναπαράστασης της ενσωμάτωσης είναι ότι οι έννοιες ένταξη και ενσωμάτωση δεν ταυτίζονται.

Η κοινωνική αναπαράσταση της ένταξης κατασκευάζεται ως μία κατάσταση αμοιβαίας μεν αλλά άνισης προσαρμογής. Ο κυρίαρχος πολιτισμός έχει το δικαίωμα να επιβάλλει τα πολιτισμικά πρότυπα του και τους κανόνες. Η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας επιτρέπεται στο βαθμό που δεν θίγει την πολιτισμική ταυτότητα της κοινωνίας υποδοχής. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τις προβλέψεις του μοντέλου επιπολιτισμοποίησης RAEM, σύμφωνα με το οποίο οι πιέσεις και ο έλεγχος που ασκείται στο μεταναστευτικό πληθυσμό δεν είναι ισότιμος με τις προσαρμογές που καλείται να υιοθέτησε η κοινωνία υποδοχής. Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας εργασίας η προσαρμογή περιορίζεται στο ρυθμιστικό ρόλο του κράτους το οποίο αναπαρίσταται ανάλογα με το ρόλο που του αποδίδεται ως κοσμικό, εθνικό, δημοκρατικό ή πατερναλιστικό. Το δημοκρατικό κράτος αναδεικνύεται μέσα από το λόγο συμμετεχόντων που εργάστηκαν με συντακτικό ρόλο για την ΕΣΕ 2019 ενώ το πατερναλιστικό κράτος από το λόγο συντάκτη της ΕΣΕ 2013.

Η αναπαράσταση της ελληνικής κοινωνίας που προκύπτει από το λόγο των ομιλούντων αντικειμενοποιείται ως κλειστή, φοβική κοινωνία, «ψυχοπονιάρια» ως ένα βαθμό, μη ανεκτική στο διαφορετικό, με έλλειψη αντίστοιχης παιδείας και φέρουσα πολλά και κυρίως οικονομικά προβλήματα. Οι πιο πρόσφατοι μεταναστευτικοί πληθυσμοί παρουσιάζονται ως εγκλωβισμένοι σε μία Ελλάδα που δεν θέλουν να μείνουν και στην ουσία μόνοι τους σε όποια προσπάθεια ένταξης καταβάλλουν. Η πιθανή συμβολή της μετανάστευσης στη ανάπτυξη της χώρας δεν αποτελεί κοινό τόπο και περιορίζεται μόνο στους συντάκτες της ΕΣΕ 2019.

Οι περισσότεροι ομιλούντες δεν φαίνονται να ταυτίζονται με την ομάδα της ελληνικής κοινωνίας. Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων, η προδηλότητα της ταυτότητας του δημοσίου λειτουργού ενεργοποιεί την ταύτιση με την ομάδα της δημόσιας διοίκησης, η οποία συγκρινόμενη με την υπερκείμενη ομάδα της ελληνικής κοινωνίας παρουσιάζει θετική διακριτότητα.

Διερευνώντας μέχρι που μπορεί να φτάσει η αποδοχή για το διαφορετικό (μαντίλα στα σχολεία) και η ισότιμη αντιμετώπιση μεταναστευτικού πληθυσμού και ελληνικής κοινωνίας (αξιολόγηση της ένταξης), κατασκευάζεται η κοινωνική αναπαράσταση του κράτους, η οποία παρουσιάζει επίσης μεγάλη διακύμανση μεταξύ των συμμετεχόντων : από το δημοκρατικό κράτος (ΕΣΕ 2019) στο πατερναλιστικό κράτος (ΕΣΕ 2013).

Με βάση τη θεωρία της επιπολιτισμοποίησης η πιο επιτυχημένη στρατηγική για την ειρηνική συνύπαρξη σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία θεωρείται η ένταξη όπου οι προσαρμογές που απαιτούνται από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς και από την κοινωνία υποδοχής βρίσκονται σε σχέση ισορροπίας, ισότιμης αντιμετώπισης και συναίνεσης. Η ταύτιση ή μη των στρατηγικών επιπολιτισμοποίησης που ακολουθούν μετανάστες και κοινωνία υποδοχής, το εθνοπολιτισμικό υπόβαθρο των μεταναστών, ο τρόπος που αντιλαμβάνεται η κοινωνία υποδοχής τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, οι κυβερνητικές πολιτικές και το ευρύτερο πολιτικό- κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο επηρεάζουν τη διαδικασία της επιπολιτισμοποίησης. Οι αναπαραστάσεις και οι πεποιθήσεις των εργαζομένων στη δημόσια διοίκηση διαμορφώνουν ένα κανονιστικό γνωστικό πλαίσιο αναφοράς, διαμορφώνουν μία πραγματικότητα για την ένταξη, η οποία επηρεάζει την ενταξιακή πολιτική της χώρας και κατ' επέκταση και την ενταξιακή πορεία των μεταναστευτικών πληθυσμών.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

Πληροφορίες για τους δικαιούχους και τους αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα:

http://asylo.gov.gr/?page_id=143 (πρόσβαση 13/1/2020)

Πληροφορίες για το μεταναστευτικό πληθυσμό στην Ελλάδα

<http://www.immigration.gov.gr/miniaia-statistika-stoixeia> (πρόσβαση 14/1/2020)

Πληροφορίες για την καθαρή μετανάστευση στην Ελλάδα:

<https://www.statistics.gr/el/statistics?>

[p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_ln=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=396239&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el](https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_ln=downloadResources&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=396239&_documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el)

(πρόσβαση 14/1/2020)

Ελληνόγλωσση

Υπουργείο Εσωτερικών. (2013). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη*. Ανακτήθηκε από:

https://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/ethniki_stratigiki.pdf

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής. (2019). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη*.

Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=801>

Doise, W. (2009). *Κοινωνικές διακρίσεις και οικουμενικά δικαιώματα. Διαδρομές στην κοινωνική ψυχολογία* (επιμ. μτφρ. Σ. Παπαστάμου). Αθήνα: Πεδίο.

Moscovici, S. (1999). *Η ψυχανάλυση, η εικόνα της και το κοινό της* (επιμ. Α. Μαντόγλου, μτφρ. Μ. Κολωνιάς). Αθήνα: Οδυσσέας.

Potter, J. & Wetherell, M. (2009). *Λόγος και Κοινωνική Ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά* (επιμ. Ν. Μποζατζής, μτφρ. Ε. Αυγήτα, Α. Τσονίδης). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Χρυσόχου, Ξ. (2011). *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*. Αθήνα: Πεδίο.

Ξενόγλωσση

- Arends-Tóth, J., & Van de Vijver, F. J. (2006). Issues in the Conceptualization and Assessment of Acculturation. In M. H. Bornstein & L. R. Cote (Eds.), *Acculturation and parent-child relationships: Measurement and development*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46 (1), 5-34.
- Berry, J. W., & Sam, D. L. (1997). Acculturation and adaptation. *Handbook of cross-cultural psychology*, 3 (2), 291-326.
- Bigo, D., Jeandesboz, J., Ragazzi, F., Bonditti, P., Bonjour, S., Rea, A., & Jacobs, D. (2011). Borders and security: the different logics of surveillance in Europe. *The Others in Europe: Legal and Social Categorization in Context*, 77-89.
- Boersma, S. & Schinkel, W. (2018). Imaginaries of postponed arrival: on seeing 'society' and its 'immigrants'. *Cultural Studies*, 32(2), 308-325, DOI: 10.1080/09502386.2017.1354047.
- Blommaert, J. (2006). Language policy and national identity. *An introduction to language policy: Theory and method*, 238-254.
- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International journal of psychology*, 32(6), 369-386.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27.
- Chrysoschoou, X. (2003). Studying identity in social psychology: Some thoughts on the definition of identity and its relation to action. *Journal of language and Politics*, 2(2), 225-241.
- Condor, S. G., & Figgou, L. (2006). Irrational categorization, natural intolerance and reasonable discrimination: Lay representations of prejudice and racism. *British Journal of Social Psychology*, 45(2), 219-243.

- Crawley, H. & Skleparis, D. (2018) Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48-64.
- European Commission. (2016). Action plan on the integration of third country nationals. Brussels: European Commission.
- Freedman, J. (2004). Secularism as a Barrier to Integration? The French Dilemma. *International Migration*, 42(3), 5-27. Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins*. Oxford University Press on Demand.
- Gaskell, G. (2000). Individual and group interviewing. *Qualitative researching with text, image and sound*, 38-56. Hornsey, M.J. (2008). Social Identity Theory and Self-categorization Theory: A Historical Review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 204-222. International Organization for Migration. (2019). *World Migration Report 2020*. Ανακτήθηκε από: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.
- International Organization for Migration. (2017). *Migration Research Leaders' Syndicate Ideas to inform international cooperation on safe, orderly and regular migration*. Ανακτήθηκε από: https://publications.iom.int/es/system/files/pdf/migration_research_leaders_syndicate.pdf#page=27
- Jeandesboz, J., & Pallister-Wilkins, P. (2016). Crisis, routine, consolidation: The politics of the Mediterranean migration crisis. *Mediterranean Politics*, 21(2), 316-320.
- Jovchelovitch, S. (2001). Social representations, public life, and social construction. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*. Blackwell Publishing. Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, Failure, and the Future*. Migration Policy Institute. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Licata, L., & Klein, O. (2002). Does European citizenship breed xenophobia? European identification as a predictor of intolerance towards immigrants. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 12, 1-15.
- Navas, M., García, M. C., Sánchez, J., Rojas, A. J., Pumares, P., & Fernández, J. S. (2005). Relative Acculturation Extended Model (RAEM): New contributions

- with regard to the study of acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(1), 21-37.
- Pehrson, S., Vignoles, V. L., & Brown, R. (2009). National identification and anti-immigrant prejudice: Individual and contextual effects of national definitions. *Social Psychology Quarterly*, 72(1), 24-38.
- Piontkowski, U., Rohmann, A., & Florack, A. (2002). Concordance of acculturation attitudes and perceived threat. *Group processes & intergroup relations*, 5 (3), 221-232.
- Ramos M.G., do Rosário Lima V.M., Amaral-Rosa M.P. (2019). IRAMUTEQ Software and Discursive Textual Analysis: Interpretive Possibilities. In A. Costa, L. Reis, A. Moreira (Eds.), *Computer Supported Qualitative Research* (pp58-72). Switzerland: Springer.
- Rea, A., Bonjour, S., & Jacobs, D. (2011). *The others in Europe*. Brussels: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Reslow, N. (2019). Horizontal and Vertical Diversity: Unintended Consequences of EU External Migration Policy. *The International Spectator*, 54(1), 31-44.
- Rudmin, F. W. (2003). Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization. *Review of general psychology*, 7(1), 3-37.
- Sapountzis, A. (2013). Dominant group members talk about the acculturation of immigrants in Greece: Who is in charge of the acculturation process. *Hellenic Journal of Psychology*, 10(1), 24-46.
- Schwartz, S., Unger, J., Zamboanga, B. & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the Concept of Acculturation. Implications for Theory and Research. *American Psychologist*. 65(4), 237-251.
- Staerklé, C. (2011). Back to new roots: Societal psychology and social representations. *Societal approaches in social psychology*, 81-106.
- Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of social and clinical psychology*, 18(2), 183-190.
- Trepte, S., & Loy, L. S. (2017). Social Identity Theory and Self Categorization Theory. *The international encyclopedia of media effects*, 1-13.
- Triandafyllidou, A., & Kokkali, I. (2010). *Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Greece*. Florence:European University Institute

- Trimikliniotis, N. (2014). The only thing I like integrated is my coffee: Dissensus and Migrant Integration in the Era of Euro-Crisis. In F. Anthias & M. Pajnik (Eds.), *Contesting Integration, Engendering Migration* (pp. 64-85). London: Palgrave Macmillan.
- Turner, J. C. (1975). Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. *European journal of social psychology*, 5(1), 1-34.
- Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2011). Self-categorization theory. *Handbook of theories in social psychology*, 2(1), 399-417.
- Van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse & society*, 3(1), 87-118.
- Ward, C., Fox, S., Wilson, J., Stuart, J., & Kus, L. (2010). Contextual influences on acculturation processes: The roles of family, community and society. *Psychological Studies*, 55(1), 26-34.